

Ondernemersklimaat

Welke lering kan de regering trekken uit het *Centraal Economisch Plan 1974*? Het is moeilijk op deze vraag een antwoord te geven omdat de in dit plan vermelde nieuwste economische analyse van het Centraal Planbureau grote onzekerheden bevat. Wie durft immers met grote nauwkeurigheid te voorspellen hoe dit jaar de olie-aanvoer zich zal ontwikkelen en hoe, mede hierdoor, de prijzen van de grondstoffen zich zullen wijzigen? Daar komt nog bij dat het Westen tot nu toe bepaald geen eenheid vertoont op de tijdstippen dat je dit zou moeten verwachten, hetgeen de internationale monetaire problemen vergroot.

De externe data, van groot belang voor het voorspellen van de macro-economische resultaten, moeten daarom met een grove korrel zout worden genomen. Het volume van de wereldinvoer zal volgens het *CEP 1974* met 2 à 4% stijgen. In september 1973 voorspelde het CPB echter nog een stijging van 10% en in december 1973 — op het hoogtepunt van de oliecrisis — slechts 0%. De prognose voor het invoerprijspeil bevat vanaf september vorig jaar een stijgende trend: 5% in september 1973, 15% in december 1973 en 25% thans. Eenzelfde trend — zij het iets minder sterk — zit in het concurrerend uitvoerprijspeil: resp. 5, 7 en 8 à 11%.

Deze in zeer korte tijd optredende wijzigingen in de externe gegevens maken duidelijk dat het erg moeilijk is de economische ontwikkeling van 1974 te voorspellen. De gepubliceerde cijfers zijn dus onzeker, hetgeen de geloofwaardigheid in de economische prognoses kan verflauwen. De regering zal daarom voorzichtig moeten zijn bij het formuleren van haar economische beleid op basis van het centraal economisch plan. Prof. Dr. W. F. Rutten, secretaris-generaal van het ministerie van Economische Zaken, waarschuwde hier reeds voor in zijn nieuwjaarsartikel in *ESB* van 2 januari jl. Hij achtte een zuinigheidsactie op het terrein van de economische rekenkunst gewenst. Bovendien stelde hij dat door de foutenmarge van de ramingen over de toekomst niet met een zekere mate van objectiviteit valt te oordelen. Hij waarschuwde daarom voor het nemen van onsamenhangende beleidsbeslissingen.

Het behoeft uiteraard geen toelichting dat de prognoses van het CPB op dit moment de meeste kans hebben te worden gerealiseerd. Om te voorkomen dat de prognoses van het CPB aan geloofwaardigheid inboeten, verdient het m.i. echter aanbeveling dat de economische planning drastisch wordt gereorganiseerd. Zo zouden er een aantal varianten dienen te worden berekend en gepubliceerd, waardoor het gemakkelijker mogelijk wordt de gevolgen na te gaan van veranderingen in de externe data en in de overige veronderstellingen. Als het bovendien mogelijk zou zijn per kwartaal tot ramingen te komen, zou het CPB kunnen aangeven welk alternatief het meest waarschijnlijk is. Dit heeft tot gevolg dat de regering meer gebruik kan maken van de economische analyses en niet voor een groot deel behoeft te varen op individuele intuïties.

Aan intuïties is overigens geen gebrek. Door de onzeker-

heid waarin de Nederlandse economie verkeert, worden er voortdurend ideeën gelanceerd. Een mening die de laatste tijd steeds vaker uit het bedrijfsleven naar boven komt, heeft betrekking op het ondernemersklimaat. Vooral van werkgemerszijde wordt vaak beweerd dat de regering de economie meer goed zou doen door het ondernemersklimaat te verbeteren. Aldus zouden de investeringen worden gestimuleerd, trekt de economische groei aan en neemt de werkgelegenheid toe.

Een interessante uitwerking hiervan werd onlangs door Prof. Dr. A. Heertje gegeven op een bijeenkomst van het NIMA in Rotterdam. Omdat de particuliere en collectieve sector complementair zijn, dienen er volgens hem op basis van harmoniemodellen overlegstructuren te worden geschapen tussen deze twee sectoren. Aldus is het mogelijk een permanent prijs- en inkomensbeleid te voeren op lange termijn waar iedereen zich wel bij voelt. Deze uitwerking is echter academisch. In onze gemengde economie zal iedere regering naar een dergelijk beleid willen streven. Het probleem is evenwel dat er in onze pluriforme maatschappij vaak onverzoenlijke groepen burgers tegenover elkaar staan, zodat een regering vaak gedwongen wordt partij te kiezen.

We moeten overigens beseffen dat dit niet een bij uitstek Nederlands probleem is. De directeur van de jaarbeurs, Drs. J. H. D. van der Kwast, mocht onlangs dan wel beweren dat de Duitse werknemers harde werkers zijn en meer geneigd zijn tot discipline dan de Nederlandse, uit *Wirtschaftswoche* van 5 april jl. bleek dat er ook in Duitse ondernemerskringen veel kritiek bestaat op het Duitse ondernemersklimaat met hoge lonen, veel inflatie, onbevredigend arbeidsmoraal enz. 1). Duitse industriëlen kwamen aan het woord over het zgn. slechte Duitse ondernemersklimaat, dat ertoe zou leiden dat steeds meer Duits kapitaal wordt geëxporteerd, terwijl de investeringen in het binnenland afnemen. Er werd zelfs een staatje afgedrukt van 15 landen, waarin het voor de investeerder beter zou zijn, nl. Argentinië, Brazilië, Griekenland, Iran, Ierland, Columbia, Maleisië, Marocco, Portugal, Senegal, Singapur, Spanje, Thailand, Turkije en Tunis.

De Nederlandse regering zou uit dit alles één belangrijke, maar — het zij toegegeven — vage lering kunnen trekken. Juist in de huidige economische situatie is er behoefte aan leiding. Het economische beleid dient te zijn gebaseerd op een ondubbelzinnige visie op de economische structuur, die een selectieve groei mogelijk maakt. Het lijkt mij niet uitgesloten dat dan op lange termijn overlegstructuren ontstaan zoals Prof. Heertje die ziet.

L. Hoffman

1) Drs. J. H. D. van der Kwast, De Nederlandse middelgrote onderneming in een progressief klimaat, in de bundel *Aspecten van effecten*, Rotterdam, 1974, blz. 47. Angst in den Knochen, *Wirtschaftswoche*, Hamburg, 5 april 1974, blz. 78-83.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Ondernemersklimaat	321
Column Ruimte-norm, door Prof. Dr. N. H. Douben	323
<i>Drs. Th. A. J. Meijs:</i> Centraal Economisch Plan 1974; varen in de mist	324
Notitie Werkloze academici	325
<i>Dr. F. W. C. Blom:</i> 85% vennootschapsbelasting?	328
<i>Prof. Dr. A. van der Zwan:</i> De identiteit van de reclame (II); enkele belangrijke uitkomsten van een onderzoek	329
<i>F. J. Clavaux:</i> De positie van de Nederlandse uitvoer op de buitenlandse markten ..	331
Energiekroniek Europese energiestrategie in de maak?, door Dr. A. A. de Boer	334
Maatschappijspiegel Markerwaard en Waterlely, door Drs. T. van der Grinten	336
Fisconomie De gehuwde vrouw en haar arbeidsongeschiktheid, door A. J. Rompelman	337
Boekennieuws S. van Popta: Inhalen en voorbijstreven; het hoe en waarom van de Sovjet-economie, door Prof. Dr. J. van den Doel	339
Mededelingen	340

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerker: W. D. Franckena

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 83,20 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f. 52 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekeningno. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 2,50 (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekeningno. 8408 t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B. V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam,
tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Ruimte-norm

Zodra in de economie de term „ruimte” valt, betekent dit dat er verdelingskwesties aan bod komen. En bij verdelingsproblemen horen in de praktijk nu ook eenmaal touwtrekkerijen. Jaarlijks komen er minstens twee van dit soort economische wedstrijden voor; een die als partijen heeft de werknemers en werkgevers, en de andere die „de particuliere sector” tegen „de overheid” in het strijdperk laat treden. De ruimte-claims die bij beide gelegenheden op tafel worden gelegd, staan niet los van elkaar, want de uitkomsten van beide spelen moeten — althans op den duur — op elkaar zijn afgestemd.

Voor beide „ruimte-spielen” is er in ons land na de oorlog een aantal normen ontwikkeld die op gezette tijden zijn veranderd. Wijzigingen in maatschappelijk-economische krachtsverhoudingen, wijzigingen in opvattingen ten aanzien van de plaats en taak van de overheid in de economie, en veranderingen in „objectieve structuren” van het economische proces hebben daar alle toe bijgedragen. Aanleiding om in deze column op de ruimte-normen in te gaan, levert het verschijnen van het vijfde rapport van de ambtelijke studiegroep begrotingsruimte. Daarmee is tevens aangegeven waarom ik mij zal beperken tot het ruimtespel „particuliere sector - overheid”.

In de historie van de Nederlandse overheidsfinanciën is een verandering van de ruimte-norm geen vijfjaarlijkse aangelegenheid, maar toch is er veelvuldig aan deze zaak gesleuteld. Dat is ook niet verwonderlijk; de burger laat de overheid nooit met rust, zeker niet in een (snel) verande-

rende maatschappij. En het beroep dat die burger op zijn overheid doet, betekent bijna steeds een grote noodzaak tot uitgavenverhoging in de collectieve sfeer. Toch wil diezelfde burger ook nog veel zeggenschap hebben over een aanzienlijke portie privé-bestedingen, waardoor de overheid soms genoopt wordt zich nieuwe ruimte-normen te verschaffen in de hoop, dat het verdelingsspel sportief gespeeld zal blijven.

Sedert het begin van de jaren zestig is dé vaderlandse budgettaire spelregel: de structurele begrotingsruimte. Ofschoon in naam deze regel geen veranderingen heeft ondergaan, is de praktische inhoud ervan bijna voortdurend aan veranderingen onderhevig geweest. De opzet ervan (J. Zijlstra is de ontwerper) is duidelijk te maken aan bewindslieden en kamerleden dat de overheid bij haar activiteiten, net als de particulier, moet afwegen tussen „opbrengsten en offers”. Voorts ligt in deze norm opgesloten dat regeren vooruitzien betekent; niet de omstandigheden van het betreffende jaar zijn maatgevend voor het budgettaire gedrag van de overheid, maar de consequenties voor de nabije toekomst moeten evenzeer in de afweging worden betrokken. Vandaar dat de ruimte structureel of trendmatig gefundeerd is. Omdat de ruimte-norm voortdurend gehanteerd moet kunnen worden door ministers, ambtenaren, kamerleden én (democraten)burgers, is een eerste vereiste dat de presentatie van de ruimte-norm eenvoudig is. En aan eenvoud ontbreekt het de huidige normering zo langzamerhand wel.

Niet alleen worden verschillende ruimte-delen onderscheiden, maar ook de uitgaven hebben voor de toetsing aan de ruimte niet alle dezelfde betekenis. De begrippen reële ruimte en louter nominale ruimte zijn meer dan louter begripsonderscheidingen. De ene ruimte wordt geconfronteerd met bepaalde uitgaven en de andere heeft weer relaties tot andere uitgaven. Bovendien is gebleken dat in de praktijk zowel binnen als tussen de ruimte-compartmenten en de groepen van uitgaven wijzigingen zijn opgetreden die de eenvoud én strekking van de norm niet ten goede zijn gekomen.

De ambtelijke studiegroep komt in haar laatste rapport nu met voorstellen om aan deze politiek moeilijk verdedigbare ingewikkelde ruimtesituatie een eind te maken. Bovendien hoopt de commissie dat de invoering van een *totale* ruimte, waarbij de splitsing in compartimenten niet meer voorkomt en de uitgaven niet meer in „relevante” en „niet-relevante” groepen worden ingedeeld, ook de moeilijkheden die prijsstijgingen veroorzaken voor het budgettaire beleid, beter kan aanpakken. Natuurlijk zal ook de nieuwe ruimte-norm nog wel bezwaren met zich brengen, want in de budgettaire politiek is het vinden van de steen der wijzen niet mogelijk. Dat neemt niet weg, dat aan dit ambtelijke rapport in de discussies binnen het kabinet voldoende ruimte gegeven dient te worden. Het werk van de ambtenaren is dat zeker waard.

Centraal Economisch Plan 1974

Varen in de mist

DRS. TH. A. J. MEIJS

Vorige week publiceerde het Centraal Planbureau het eerste hoofdstuk van het Centraal Economisch Plan 1974; ten gevolge van de oliecrisis ongeveer een maand later dan in de voorgaande jaren. Drs. Th. A. J. Meijs, verbonden aan de vakgroep Macro Economie van de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam bespreekt hier dit eerste hoofdstuk. Hij constateert dat er o.a. door de oliecrisis veel onzekerheden schuilen in de prognoses voor 1974 en eindigt met een pleidooi voor het mobiliseren van alle krachten om in de komende periode de fundamentele economische vraagstukken op te lossen.

Ieder jaar wordt er zowel in de *Macro Economische Verkenning*, als in het *Centraal Economisch Plan* op gewezen dat, ondanks het feit dat sommige economische grootheden tot op twee cijfers achter de komma worden aangegeven, de resultaten altijd met grote onzekerheid omgeven zijn, omdat in het bijzonder de „voorspelling” van de externe data die voor de Nederlandse economie van grote invloed zijn, zoals bijvoorbeeld het volume van de wereldhandel, steeds buitengewoon moeilijk is. Die onzekerheid, dat voorbehoud, wordt in de inleiding en samenvatting van het *Centraal Economisch Plan 1974* terecht nog eens extra benadrukt. Welke factoren maken de onzekerheid voor 1974 extra groot? Zonder uittendend te willen zijn in ieder geval de volgende:

1. de ontwikkeling in de grondstoffenprijzen, waarbij de prijsstijging van de brandstoffen een belangrijke maar niet de enige factor is;
2. de ontwikkeling in de olie-aanvoer;
3. de al of niet besteding c.q. binding van de enorme extra ontvangsten van de olieproducerende landen en de daaruit resulterende betalingsbalansontwikkeling voor de olie-importerende landen;
4. de reacties op de in de verschillende landen te ontstane betalingsbalanstekorten;
5. de op grond daarvan al of niet door te voeren concurrerende wisselkoersaanpassingen en het te voeren economische beleid in de ons omringende landen.

Deze punten zullen in het hier volgende kort worden aangeeft.

1973

1973 kenmerkte zich tot de helft van dat jaar door een op-

gaande conjuncturele beweging die zich in alle geïndustrialiseerde landen vrijwel gelijktijdig voordeed. Na die eerste helft trad, beginnend in West-Duitsland en de Verenigde Staten een kentering in. Deze kentering stond in eerste instantie los van de beperkingen in de olie-aanvoer. Alle belangrijke geïndustrialiseerde landen lieten daarbij een sterke prijsstijging zien die gedeeltelijk samenhang met de stijgende loonkosten, maar tevens sterk werd beïnvloed door de stijgende grondstoffenprijzen. In het bijzonder deze laatste factor vraagt om een nadere analyse. In hoofdstuk I van het *CEP* worden als oorzaken van de grondstoffenprijsstijging (die sinds de tweede helft van 1970 exorbitant genoemd mag worden: in de bekende HWWA-index uitgedrukt stegen die prijzen in dollars uitgedrukt van december 1972 tot december 1973 met 75% en in guldens met ruim 50%) aangegeven:

- a. de omvangrijke uitbreiding en het hoge peil van de vraag in de industriële landen;
- b. de monopolistische prijszetting;
- c. het geringe aanbod na lange jaren van lage prijzen naast „incidentele” oorzaken als misoogsten en het Israëlisch-Arabisch conflict.

Deze oorzaken zijn, zo neergeschreven, te globaal om het resultaat bevredigend te kunnen verklaren. Daarom moet het worden toegejuicht dat het CPB in een bijlage het prijsverloop van een aantal grondstoffen meer in detail bespreekt.

Bij de stijging van de grondstoffenprijzen moet m.i. bedacht worden dat in die ontwikkeling voor sommige grondstoffen, en i.h.b. voor de prijs van de olie, gesproken zou kunnen worden van een *endogene* ontwikkeling, waardoor dit proces trekken kan gaan vertonen van de bekende loon- en prijs-spiraal. Immers, wanneer de olieproducerende landen, of algemener, de grondstoffenleveranciers, zich bij de prijsbepaling van hun producten systematisch gaan richten op de prijzen van hun importgoederen, die hoofdzakelijk uit de geïndustrialiseerde landen komen, waarbij die laatste prijzen een voortdurende stijging te zien geven die laatstelijk bijzonder geaccentueerd is door de recente prijsstijgingen van olie, dan dreigen wij in een vicieuze cirkel terecht te komen. Wanneer zowel de grondstoffenleveranciers als de afnemers, die terzelfder tijd leverancier zijn van de importartikelen van de grondstoffenleveranciers, voortdurend en systematisch pogen hun exportprijzen aan te passen aan hun gestegen importprijsspeil dan zal het uiteindelijke resultaat een voortdurende prijsstijging in al die landen zijn ook al zal het effect van land tot land kunnen verschillen. In dit licht bezien kan een verhoging van onze aardgas-exportprijzen wel lucratief voor Nederland zijn, maar het zal bij de importeurs tot prijsstijgingen aanleiding geven en wellicht weer tot prijsstijging van hun exportprodukten enz. Dit wil geen pleidooi zijn voor het niet verhogen van die aardgasprijzen, maar wel een pleidooi voor een gecoördineerde (in ieder geval in EG- en OECD-verband) in plaats van een concurrerende aanpak.

Hoe deze zaken zullen uitwerken en wat precies daarvan voor 1974 al aan gevolgen merkbaar zal zijn, is moeilijk te

voorzien. Voor de prijsontwikkeling speelt daarbij nog dat er een duidelijke „lag” is tussen het moment waarop de prijzen van de grondstoffen op de wereldmarkten stijgen en het op grond daarvan stijgen van het binnenlandse prijspeil. Sommige reacties op de inderdaad nu nog meevallende stijging van het prijspeil van de particuliere consumptie in de afgelopen maanden doen in dit licht bezien dan ook wonderlijk optimistisch aan.

De stijging van de importprijzen is er mede een oorzaak van geweest dat in 1973 (en datzelfde geldt voor 1974) van een afremming van de prijsinflatie geen sprake is. De prijsstijging in 1973 werd dan nog geremd door de revaluatie in september jl.

1973 vertoonde als geheel een aantal kenmerken van een economie in onderbesteding zij het met een aantal structurele trekken die niet bij het bekende beeld van de onderbesteding behoren. De onderbesteding komt het duidelijkst naar voren in het zeer forse overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans ad f. 5 mrd. Daarbij komt dan nog een relatief hoge voorraadvorming die in 1973 ongeveer f. 3,7 mrd. bedroeg. Dit overschot werd bereikt ondanks een ruilvoetverlies dat op f. 0,5 - 1 mrd. gecijferd wordt. De binnenlandse bestedingen zijn dus duidelijk achtergebleven. In het laatste kwartaaloverzicht van De Nederlandsche Bank 1) wordt daarbij op de relatief lage investeringsactiviteit van overheid en bedrijfsleven gewezen (zie ook tabel 4 met kerngegevens) terwijl in het CEP ook gewezen wordt op de relatief geringe stijging van het volume van de particuliere consumptie. Dit laatste valt volgens het CPB te meer op daar de reële inkomensstijging en de inkomensherverdeling een positieve invloed gehad zouden moeten hebben. Over de jaren 1971-1974 gezien valt het op dat de particuliere consumptie qua volume een redelijk stabiele ontwikkeling doormaakte dan wel zal doormaken, (voor 1974 overigens vnl. als gevolg van de stimuleringsmaatregelen) terwijl dat niet gezegd kan worden van de overige bestedingscategorieën (vergelijk tabel 1).

Tabel 1.

	1971	1972	1973	1974
	(mutatie t.o.v. het voorgaande jaar in %)			
Volume particuliere consumptie	3,5	3,5	2,5	2,5
Volume bruto investeringen in bedrijfsactiva excl. woningen	- 0,5	- 5	8,5	2
Volume materiële overheidsbestedingen excl. lonen en salarissen	3	- 5,5	- 2,5	4,5
Volume investeringen in woningen	8,5	14,5	2	- 6

In 1973 heeft er een stijging van de bedrijfsinvesteringen plaatsgevonden (t.o.v. 1972 waarin een daling plaatsvond) maar de toeneming van het volume van de investeringen in woningen viel sterk tegen terwijl de materiële overheidsbestedingen naar volume gemeten een deflatoire impuls waren.

Bij een onderbesteding behoort werkloosheid. Die was er in 1973 dan ook. Ongeveer 3% van de afhankelijke beroepsbevolking. In hoeverre is die werkloosheid echter conjunctureel? Ik ben van mening dat de structurele kern ervan steeds groter wordt. Dat zal consequenties moeten hebben voor de eventuele stimuleringsmaatregelen. In het CEP wordt erop gewezen dat er sinds 1964 sprake is van een zwakke ontwikkeling van de werkgelegenheid die samenhangt met de substitutie van kapitaal voor arbeid. De arbeidsintensiteit van nieuwe kapitaalinstallaties is in de loop van de tijd nogal sterk gedaald. Voor één arbeidsplaats is een, in constante prijzen gemeten, veel groter bedrag aan investeringen vereist dan vroeger. M.i. moet dit als een structurele factor worden beschouwd. Deze substitutie vindt plaats als gevolg van het voortdurend stijgen van de loonkosten, althans, dit zal een belangrijke oorzaak zijn.

Een oplossing voor de werkgelegenheid zou gevonden kunnen worden in een stijging van de investeringen niet conjunctureel, maar structureel. Een stijging van de investeringen vereist echter een redelijke toeneming van de rendementen, daartoe zou de arbeidsinkomensquote niet moeten stijgen,

Werkloze academici

Met ingang van april 1974 heeft het Bureau Arbeidsvoorziening Academici zijn volledige pakket van dienstverlening ter beschikking gesteld aan alle werkzoekende academici. Een deel hiervan was tot april beperkt tot economen, ingenieurs, juristen en scheikundigen. Het bureau heeft als doel werkzoekenden en werkgevers bij wie vacatures voor academici bestaan te helpen bij het vinden van interessante vacatures cq. geschikte kandidaten. Het bureau beschikt over de volgende mogelijkheden.

1. Een vacaturebank, waarin een groot aantal vacatures in binnen- en buitenland is verzameld. In vier experimentele arbeidsbureaus en enkele universiteiten en hogescholen zijn dependances ondergebracht.
2. Het bureau geeft twee gratis periodieken uit: *Vacant* met vacatures voor academici en *Sollicitant* met bij het bureau geregistreerde academici.
3. Een registratie- en selectiesysteem waarin werkzoekende academici en werkgevers bij wie vacatures bestaan zich kunnen laten opnemen. Werkgevers en werkzoekenden ontvangen daarna regelmatig gegevens over voorgeselecteerde kandidaten of geschikte vacatures.

Inlichtingen kunnen worden verkregen bij: Bureau Arbeidsvoorziening, Volmerlaan 1, Rijswijk (ZH), tel.: (070) 18 46 70, tst.: 456.

maar dalen. Dit is echter niet het geval. Weliswaar is de arbeidsinkomensquote in 1973 niet verder gestegen, maar voor 1974 wordt alweer een forse stijging verwacht. Het zal duidelijk zijn dat een beheersing van de loonkostenontwikkeling: a. de druk op de substitutie van kapitaal voor arbeid zou kunnen verminderen en b. de ruimte kan creëren, via het herstellen van redelijke rendementen, voor een investeringsomvang die de werkgelegenheid enigermate op peil kan houden. Dit wil niet bedoeld zijn als een pleiten voor groei van de investeringen zonder meer. Naast het werkgelegenheidsaspect zal met de — meer lange termijn — overwegingen die gespeeld hebben bij de Selectieve Investeringsregeling, zoveel als mogelijk rekening gehouden moeten worden.

Van een relatie tussen werkloosheid en loonstijging kan bij een globale analyse van de resultaten in het geheel niet worden gesproken. De werkloosheid is van 1971 tot 1974 opgelopen van 69.000 naar 130.000 à 135.000 terwijl de loonstijging per werknemer achtereenvolgens 13; 12,5; 15 en 14,5% bedroeg of zal bedragen. De 15% voor 1973 is overigens gelijk aan het percentage dat in 1964 nog met „loonexplosie” werd aangeduid. Loon-, prijs-, belastingdruk- en premiedrukstijging hadden gezamenlijk tot gevolg dat de modale werknemer er in zijn reële beschikbare inkomen niet op vooruitging excl. de incidentele looncomponent die in 1973 op 2% gecijferd kan worden. Dank zij die laatste component dus toch nog enige vooruitgang.

Daarvan kan geen sprake zijn voor diegenen die hun inkomen geheel of gedeeltelijk uit renten ontvangen. Gedurende enige jaren „genieten” deze mensen nu reeds een negatieve reële rente. Immers, rente-ontvangst, prijsstijging en belasting maken dat besparingen, in deze vorm belegt, geen netto-inkomen meer opleveren nog afgezien van de waardedaling van de hoofdsommen. Het valt op dat aan het verschijnsel van de negatieve reële rente weinig aandacht gegeven wordt. Een uitzondering vormt bijv. Smulders 2). Er is alles voor te

1) Kwartaalbericht 1973, nr. 4, maart 1974.

2) A. A. J. Smulders, Inflatie en inkomensverdeling, *Maan-schrift Economie*, november 1973.

zeggen daar nu eens iets aan te doen, bijvoorbeeld in de belastingsfeer.

Een langzamerhand zeer bekend „slachtoffer” van de prijsinflatie, gerekend naar het volume van de materiële bestedingen, is de overheid. Een aanpassing van de tot nu toe gevolgde ruimtebeslagberekening lijkt daarom gewenst 3).

1974

Oorspronkelijk werd voor 1974 een uiterst somber beeld geschetst. Een ieder herinnert zich de „voorspellingen” die volgend op het bekend worden van de olieboycot uit allerlei hoeken op ons afkwamen. Geleidelijk bleek echter het kwantitatieve aspect van de olieboycot mee te vallen waarbij aan de vraagzijde zowel de verbruikremmende maatregelen als de zachte winter een rol gespeeld hebben. Wat wel is gebleven, is de enorme stijging van het importprijspeil die voor 1974 op ongeveer 25% wordt geschat. Dit percentage, hoe groot op zich, valt nog mee wanneer wij het vergelijken met de enorme prijsstijging van de brandstoffen. Dit wordt veroorzaakt door het relatief beperkte aandeel van dit onderdeel in onze import (vergelijk tabel 2).

Tabel 2. Detaillering prijsstijging Nederlandse invoer 1974 a)

	Gewichten 1972	% mutatie t.o.v. voorafgaand jaar
Totaal grondstoffen	20	17
waarvan:		
voedings- en genotmiddelen	9	9,5
ind. grondstoffen van agrarische herkomst	4	26
metalen	7	22
Brandstoffen	11	130
Halfabrikaten	39	12,5
Fabrikaten	30	8,5
Totaal	100	25

a) Beantwoording van de vragen die door de bijzondere commissie voor de Machtigingswet en de vaste commissie voor Financiën uit de Tweede Kamer zijn gesteld n.a.v. de *Nadere nota over het voorgenomen financiële en sociaal-economische beleid in 1974*.

Een uiterst onzekere factor in het geheel is het antwoord op de vraag wat de olieproducerende landen met hun extra inkomsten zullen doen. Rekening houdend met een gedeeltelijke besteding van die extra ontvangsten in de geïndustrialiseerde landen, schat het CPB dat toch nog voor ongeveer 40 mrd. dollar aan belegging door die landen zal worden gezocht, waarlijk geen gering bedrag. In de *Nadere nota over het voorgenomen financiële en sociaal-economische beleid in 1974* 4) wordt aangegeven dat hiervan 45 mrd. uit de OESO-landen afkomstig is, een bedrag dat ongeveer overeenkomt met 10% van de wereldhandel (kennelijk is dit laatste een alweer achterhaalde schatting. Het totale bedrag dat belegging zal zoeken lijkt in de schattingen van week te week af te nemen). In het *CEP* worden een aantal mogelijkheden geschetst van wat er met die 50 mrd. zou kunnen gebeuren. Afhankelijk van de gemoedstoestand waarin men verkeert kan daarover redelijk optimistisch tot zeer pessimistisch gedaan worden. Het zal duidelijk zijn dat de onzekerheid van de voorspelling voor 1974 er extra groot door wordt.

Wat betreft de olie-aanvoer is uitgegaan van een beperking die niet meer dan 10% beneden het normale peil zou liggen. De prijseffecten voor de totale invoer worden op ongeveer 25% becijferd. Voor de prijsontwikkeling van de grondstoffen — en daardoor voor ons totale importprijspeil — wordt in de tweede helft een zeker stabilisatie en zelfs enige daling t.o.v. de eerste helft van 1974 verondersteld (zie tabel 3).

Uitgaande van de veronderstelling dat, evenals in ons land, ook in andere landen naar enige stimulering van de bestedingen wordt gestreefd, wordt een — vergeleken bij eerdere schatting vrij optimistische — stijging van de wereldhandel (voor ons land herwogen) van 2 à 4% verwacht.

N.V. SLAVENBURG'S BANK
HOOFDKANTOOR ROTTERDAM

Alle bankzaken
70 vestigingen
in Nederland

Affiliatie te New York

(I.M.)

Tabel 3. Verloop invoersprijspeil (1973 = 100) a)

1973				1974			
I	II	III	IV	I	II	III	IV
95,5	98	102	104,5	116,5	128,5	128,5	126,5

a) Zie voetnoot a onder tabel 2.

In de resultaten voor 1974 (zie kerngegevens, tabel 4) zijn de recente beleidsmaatregelen van het kabinet verwerkt. Uit de antwoorden op de vragen n.a.v. de *Nadere nota enz.* blijkt dat die maatregelen voor de werkgelegenheid ongeveer 8.000 manjaren betekenen terwijl van de 2% van de stijging van de bedrijfsinvesteringen 1½% door deze maatregelen wordt „verklaard”. De loonsomstijging wordt op 14,5% becijferd, waarbij als, zeer krappe, veronderstelling is aangehouden dat de incidentele looncomponent tot 1% beperkt blijft. De prijsstijging zou 11,5% worden, waarmee de dubbele cijfers zijn bereikt. Die 11,5% wordt overigens maar gedeeltelijk door de gestegen importprijzen verklaard. Zonder rekening te houden met overloop van 1973 naar 1974 wordt 4,5% prijsstijging door gestegen loonkosten veroorzaakt en 3,5% door gestegen importprijzen. Ondanks de stimuleringsmaatregelen geeft de ontwikkeling van de bestedingscategorieën nog geen uitbundig beeld te zien.

De arbeidsinkomensquote neemt weer toe, deze vrij structurele ontwikkeling wordt enigermate gecompenseerd door de verhoogde investeringsaftrek. De werkgelegenheidssituatie verslechtert. De gerichte stimuleringsmaatregelen beperken de stijging van de werkloosheid. Of zij ook de structurele werkloosheid aanpakken kan betwijfeld worden. Het wordt de hoogste tijd voor een analyse van de mogelijkheden van een aanpak van de structurele component in de werkloosheid.

Een omslag doet zich voor in de ontwikkeling van de materiële overheidsbestedingen. In 1974 zou van een volumestijging sprake kunnen zijn i.t.t. de volumedalingen in 1972 en 1973. In de *MEV 1974* werd al een stijging verwacht. De grotere prijsstijging maakte het echter noodzakelijk extra bedragen uit te trekken om te voorkomen dat de extra prijsstijging het volume opnieuw zou doen dalen. In de *Miljoenennota 1974* was voor de overheidsuitgaven met een prijsstijging van 6% gerekend. In de maatregelen die nu zijn voorgesteld zit 600 miljoen extra voor overheidsuitgaven omdat is aangenomen dat de prijsstijging van deze uitgavencategorie niet 6%, maar 10% zal bedragen, overigens nog een optimistische veronderstelling. In de volumetoename voor 1974

3) Voor suggesties en uitwerkingen zie het rapport van de studiegroep begrotingsruimte inzake de mogelijke hantering van een totale (nominale) begrotingsruimte bij het trendmatige begrotingsbeleid, 1 april 1974.

4) Kamerstuk 12.859, nr. 2, blz. 2.

Tabel 4. Kerngegevens 1973-1974

	MEV '74 1973	CEP '74 1973	MEV '74 met inflatie- beperking 1974	MEV '74 zonder inflatie- beperking 1974	sept. 1973 na revaluatie 1974	CEP '74 incl. beleids- maatregelen 1974
Mutaties in procenten t.o.v. het voorgaande jaar						
Externe data						
volume wereldinvoer (herwogen)	12	11,5	10	10		2 à 4
invoerprijspeil (gld.)	6,5	8,5	5	5		25
concurrerend uitvoerprijspeil (gld.)	2	4,5	5	5		8 à 11
Overige veronderstellingen						
waarde materiële overheidsconsumptie	8	8	12	12		20
waarde overheidsinvesteringen	15	5,5	12,5	12,5		16
volume investeringen in woningen	2	2	- 5	- 5		- 6
Resultaten						
Loonsom per werknemer in bedrijven	14	15	10	13	11,3	14,5
Volume part. consumptie	4	2,5	4	4,5	4	2,5
Volume bruto investeringen bedrijven (excl. woningen)	8	8,5	7	6	7,3	2
Volume materiële overheidsbestedingen	2	- 2,5	5	3		4,5
Volume goederenuitvoer	14	12,5	11,5	10,5	9,6	4,5
Volume goedereninvoer	13,5	11,5	8	9		0,5
Volume bruto nationaal produkt	5	5	4,5	3,5		2,5
Productievolume bedrijven	5	5	4,5 à 5	4	3,9	2,5
Prijspeil particuliere consumptie	8	9	6	8	6,8	11,5
Prijsindex gezinsconsumptie werknemersgezinnen		8				10,5 à 11
Prijspeil goederenuitvoer	5	7	3,5	4,5	2,5	18
Arbeidsproductiviteit	5	5,5	4,5	4		3
Loonkosten per eenheid produkt in de verwerkende industrie	5,5	7	3,5	7		9,5
Reël vrij beschikbaar inkomen (incl. incidenteel loon)	1	2		2 à 2,5	2	
niveaus						
Saldo lopende rekening betalingsbalans (mrd.)	3	5	2,5	1,75	1,05	2 à 2,5
Voorraadvorming (mrd.)	3,8	3,7	3,8	4,2		2 à 2,5
Werkloosheid (1.000)	110 à 115	117	110 à 105	105		130 à 135
Arbeidsinkomensquote	78	79,5	78	79		82,5
Besparingen a)	21	22	20	19,5		19
Belastingdruk a)	29,7	30,5	30,2	30,3		30,9
Idem excl. wiebeltax	29,6	30,4	30,2	30,3		31,1
Sociale premiedruk a)	18,3	18,6	18,9	19		19,7

a) in % van het netto nationaal inkomen tegen marktprijzen

wordt in belangrijke mate bijgedragen door de werkgelegenheidsprogramma's.

Hoe deze beleidsmaatregelen, daarbij ook denkend aan de belastingmaatregelen, in het kader van het structurele begrotingsbeleid beoordeeld moeten worden is een interessante vraag. In hoeverre zijn bijv. die maatregelen namelijk zuiver conjunctureel te noemen (denk aan de uitwerking van de belastingmaatregelen), in hoeverre is de in de *Miljoenennota 1974* uitgevoerde bijstelling van de begrotingsruimte juist geweest? In het kader van dit artikel past het helaas niet hierop nader in te gaan.

Ondanks de olieproblematiek en de zeer sterk stijgende importprijzen, de exportprijzen stijgen daardoor ook, maar minder, zodat de ruilvoet niet onbelangrijk verslechtert (6% = ongeveer 5 mrd.), blijft de externe positie redelijk, terwijl de verslechtering t.o.v. 1973, rekening houdend met een geringere voorraadvorming toch op ongeveer 4 mrd. becijferd wordt. Het overschot op de lopende rekening zal ongeveer 2 à 2,5 mrd. bedragen zodat er na aftrek van de uitgaven voor ontwikkelingshulp nog een toename van de deviezenvoorraad zal kunnen plaatsvinden. En dit betreft dan nog de korte termijn. Op lange termijn zal een gedeelte van de ruilvoetverslechtering door een verhoging van de aardgas-prijzen weggewerkt kunnen worden. Ondanks dit relatief

gunstige resultaat wat onze externe positie betreft, mogen wij onze ogen niet sluiten voor de zeer structurele problemen van werkloosheid en inflatie. Wat daaraan gedaan moet worden komt noch in het *CEP* noch in de *Nadere nota enz.* uitgebreid aan de orde. Wat deze elementen betreft, kan het huidige beleid dan ook niet anders dan met „pas op de plaats” worden aangeduid.

Steeds dringender vragen zaken als structurele inflatie, gepaard gaande met structurele werkloosheid, te lage rendementen en dus onvoldoende investeringen om een oplossing. Daarbij spelen tevens vragen als hoever kunnen belasting- en premiedruk te zamen nog verder oplopen, welke consequenties vloeien daaruit voort voor de volume-toename van de overheidsbestedingen enz. Wanneer dan tevens nog, zonder een „echt” inkomensbeleid, naar enige herverdeling van inkomens, hoe aanvaardbaar als doelstelling op zich dan ook, wordt gestreefd, met weer gevolgen voor besparingen, belastingontvangsten enz., dan wordt een en ander alleen nog maar gecompliceerder. Het is te hopen dat in de komende periode alle krachten gemobiliseerd kunnen worden om voor deze fundamentele vraagstukken oplossingen te bedenken.

Th. A. J. Meijs

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds ESB in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:
ADVERTENTIE-AFDELING ESB, POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (010) 26 02 60

85% Vennootschapsbelasting?

Hoewel het tarief van de Vennootschapsbelasting iets minder dan 50% bedraagt, is de druk van die belasting op de reële winsten hoger, doordat zij geen rekening houdt met geldontwaarding.

Bij de doorlopend zware inflatie welke wij tegenwoordig beleven, loopt de feitelijke belastingdruk véél hoger op dan men zich buiten ondernemingskringen bewust is. Het onderstaande realistische voorbeeld kan dit demonstreren (en de conclusies zijn, op bijgaand diagram uitgebeeld).

Voorbeeld: investering machine f. 1.000. Gebruiksduur 5 jaar. Restwaarde nihil. Verhuurd tegen f. 275 per jaar, volledig geïndexeerd. Onderhoud en verzekering voor rekening huurder. 50% vennootschapsbelasting over nominale winst. (Bedragen in gulden).

Jaar	Ontvangsten	Fiscaal afschrijving	Fiscaal winst	Belasting	Cashflow
zonder inflatie					
1	275	200	75	37,5	237,5
2	275	200	75	37,5	237,5
3	275	200	75	37,5	237,5
4	275	200	75	37,5	237,5
5	275	200	75	37,5	237,5
	1.375	1.000	375	187,5	1.187,5

Rendabiliteit (interne rendementsvoet) 6% na belasting

met 12% inflatie-indexering					
1	308	200	108	54	254
2	344	200	144	72	272
3	386	200	186	93	293
4	434	200	234	117	317
5	484	200	284	142	342
	1.956	1.000	956	478	1.478

Nominale rendabiliteit (interne rendementsvoet) 14% na belasting. Dus onder aftrek van 12% geldontwaarding een reële rendabiliteit van 2%.

Wij kunnen dit ook uitdrukken in constante gulden:

met 12% inflatie-indexering, herleid tot constante gulden					
1	275	179	96	48	227
2	275	159	116	58	217
3	275	143	132	66	209
4	275	127	148	74	201
5	275	113	162	81	194
	1.375	721	654	327	1.048

Rendabiliteit (interne rendementsvoet) 2% na belasting.

Uit voorgaande opstellingen in constante gulden blijkt:

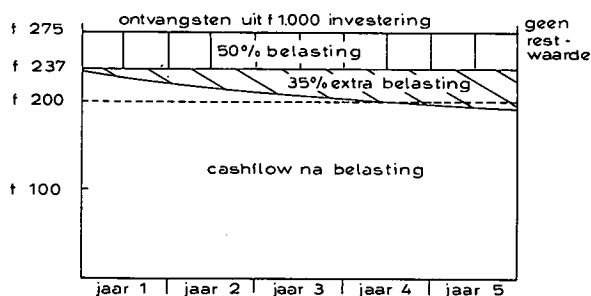
	Totale belasting over levensduur	Verhoudingsgetal
zonder inflatie: 50% van de winst	f. 187,5	50
met 12% inflatie en volledige indexering	f. 327	87
extra belasting door inflatie, in constante gulden	f. 140	37

De reële belastingdruk is bij een continue inflatie van 12% in dit voorbeeld opgelopen tot ca. 87% van de reële winst in constante gulden. Mochten er nieuwsgierige lezers zijn, dan kan ik hieraan nog toevoegen dat de reële belastingdruk tot 100% oploopt indien het inflatietempo tot 20% per jaar stijgt.

Dit is geen kleinigheid. Een reële belastingdruk op ondernemingswinsten die de 85% gaat naderen, is zo ongelooflijk zwaar dat geen enkel economisch systeem daartegen lang bestand kan zijn. Het werkt uit op „stagflatie”. D.w.z. een stagnatie van de economie doordat het bedrijfsleven tengevolge van inflatie financieel in de klem geraakt. Met investeringsstoppen (rationalisatie-investeringen laten doorgaan, maar het plan voor een nieuwe fabriek in het hoge Noorden vervalt) en personeelstoppen (geen ouderen meer aannemen, want die geraak je niet meer kwijt als je moet reorganiseren terwijl de groei uit het bedrijf is).

Deze inflatie is - zij het oorspronkelijk in kalmer

Indien bij 12% inflatie de ontvangsten volledig geïndexeerd zijn, blijven zij in constante gulden gelijk. De belastinglast neemt echter toe, in constante gulden, tot ca. 85% van de winst.

tempo - al jaren aan de gang. De geschetste uitholling van de reële winsten van de ondernemingen is al jaren aan de gang. De reële rendabiliteit van het bedrijfsleven loopt al jaren lang terug. Het is ook niet alleen maar een Nederlands verschijnsel: de inflatie is internationaal en het stelsel van vennootschapsbelasting op basis van nominale winsten is in de meeste Westerse landen wel ongeveer vergelijkbaar met het onze.

Forse inflatie treft de financiering van ondernemingen dubbel. Ten eerste wordt in vele gevallen (maar niet altijd) de reële winstgevendheid van de activiteiten aangetast, doordat het onmogelijk is de kosteninflatie onmiddellijk en onverminderd op de verkoopprijzen af te wendelen. Voor zover dat wel gelukt, treedt het hiervoren bedoelde belastingeffect in werking. Dat reduceert de reële rendabiliteit van het eigen vermogen in sterke mate en vermindert dus ook de zelffinancieringscapaciteit.

In één opzicht kan inflatie wel gunstig zijn voor de rendabiliteit van het eigen vermogen. Namelijk voor zover leenkapitaal kan worden ingeschakeld tegen lage rentevoet. Wat betreft de rentevoet ligt de tijd van goedkoop geld wel achter ons. De 10-13% rente welke men momenteel voor leningen betaalt moge nog goedkoop zijn in het licht van de tegenwoordige geldontwaardingstendens, maar vele ondernemingen maken dat percentage nominaal rendement vóór belastingen maar nauwelijks over hun investeringen en werkkapitaal. Een andere vraag is: in welke mate een onderneming leenkapitaal kan inschakelen voor haar permanente kapitaalbehoefte. Dat valt vaak tegen. Sommige ondernemingen zitten al „onder de schuld” of „aan de rand”. Bij iedere studie over de rol van vreemd vermogen bij private ondernemingen onder Nederlandse omstandigheden blijkt, dat het leenvermogen toch eigenlijk maar een bijzaak is in verhouding tot het benodigde eigen vermogen.

Het voornaamste en blijvendste gevolg van forse inflatie voor de meeste ondernemingen is dat zij financieringsknelpunten veroorzaakt. Dat remt de expansiemogelijkheden voor die ondernemingen heel effectief. Uit de vooroorlogse deflatie jaren met lage belastingen is de Keynesiaanse gedachte gegroeid dat stimulering van de consumptieve koopkracht met geldinjecties het bedrijfsleven tot expansies en additionele investeringen bewegen zal. Of dat nog een verantwoorde stelling is bij 85% Vennootschapsbelasting, valt te bezien.

Dr. F. W. C. Blom

De identiteit van de reclame (II)

Enkele belangrijke uitkomsten van een onderzoek

Het tweede deel van de serie „De identiteit van de reclame” bevat enquêteresultaten die eerder werden gepresenteerd op een congres van de Nederlandse Reclame Stichting op 31 oktober 1973. Het eerste deel in deze serie verscheen in ESB van 3 april jl. Het derde en laatste deel dat zal ingaan op de ergernis over de reclame, zal binnenkort in ESB verschijnen.

Algemene houding

a. De houding van het publiek is in 1973 bepaald kritisch te noemen en ook zonder perfect vergelijkingsmateriaal is de uitspraak gewettigd dat de mening over de reclame de laatste jaren gekenterd is. Slechts 13% wil zich bij een gesloten vraag naar de waardering voor reclame positief tot de reclame bekennen, 46% legt duidelijke reserves aan de dag („enige waardering”) en 40% laat zich negatief uit. Vroegere onderzoeken laten een positievere stellingname zien. Een andere algemene vraagstelling over reclame, die naar de noodzaak ervan, levert als resultaat dat slechts 29% reclame nodig acht, terwijl 62% meent reclame te kunnen missen.

b. Deze algemene houding t.a.v. de reclame vertoont nauwelijks samenhang met achtergrondgegevens als sexe, leeftijd, opleiding en welstand, en evenmin met de politieke richting en de mate van verandering die men voor de maatschappij als geheel voorstaat (maatschappelijke georiënteerdheid). De vaak gehoorde uitspraak dat de reclame als de kop van jut wordt gebruikt voor allerlei onlustgevoelens die in feite in een bredere context geplaatst moeten worden, wordt door deze uitkomst weersproken. De kritiek op de reclame heeft een grote omvang bereikt en beperkt zich niet (langer) tot bepaalde bevolkingscategorieën; integendeel: zij loopt dwars door alle bevolkingslagen heen.

Het oordeel over de reclame op aspecten

Een groot aantal uiteenlopende uitspraken over reclame, deels positieve en deels negatieve, zijn aan de respondenten voorgelegd. Aan de hand van de uitkomsten is een zeer gedetailleerd inzicht in de oordeelsvorming over reclame te verkrijgen. De uitspraken zijn op a priori gronden gerubriceerd en tabel 1 geeft daarvan een overzicht.

De beide eerste kolommen hebben betrekking op de percentages „(Helemaal) mee eens” resp. „(Helemaal) mee oneens”. Het complement wordt gevormd door de categorie „geen mening”. Per uitspraak werd tevens een gemiddelde schaalscore over alle 5 antwoordcategorieën berekend, waarbij de richting van de scoring zodanig is dat een lage score (< 3) als negatief en een hoge score (> 3) als positief

PROF. DR. A. VAN DER ZWAN

Tabel 1. De houding van het publiek t.a.v. de onderscheiden aspecten van reclame. (Verkorte weergave van de inhoud der uitspraken)

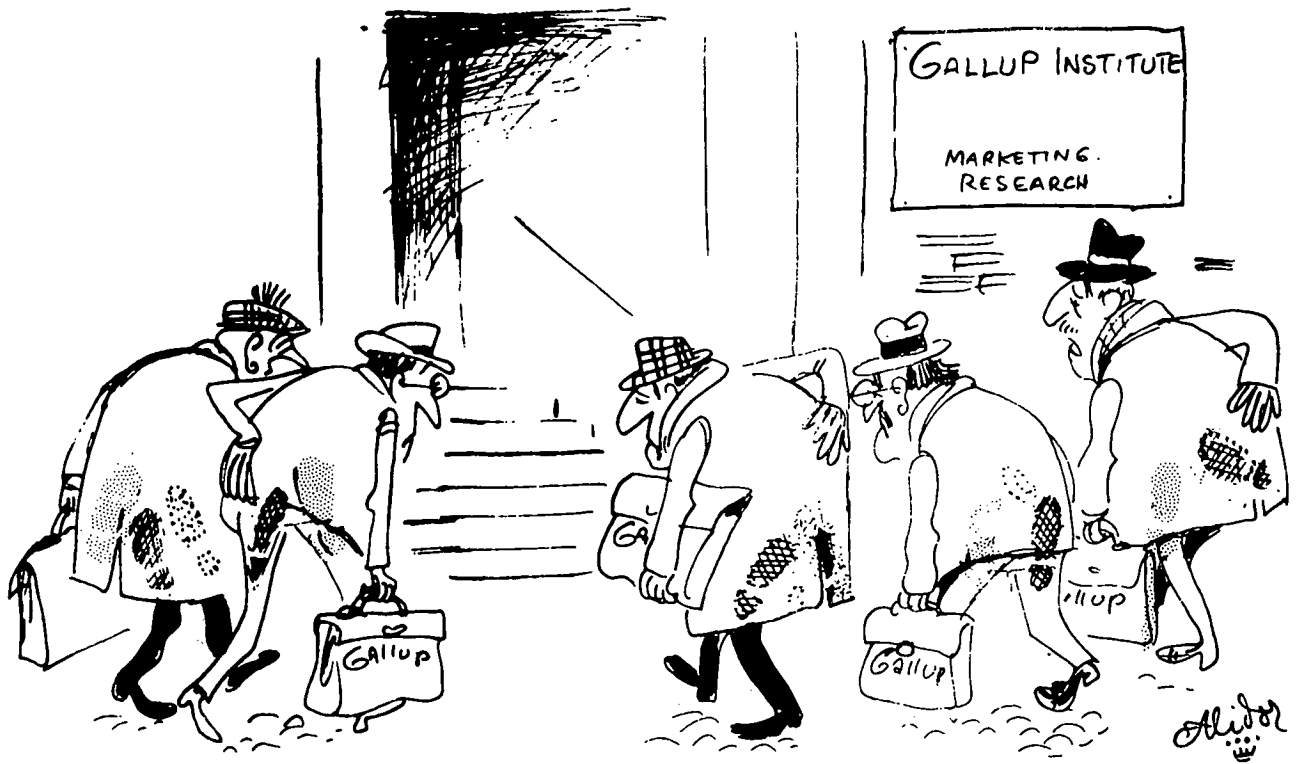
	Eens	Oneens	Score
I Informatieve waarde			
a. Informatie			
op de hoogte brengen	75	14	3.87
ideën opdoen	67	20	3.66
weg vinden	43	43	3.01
			3.5
b. Relevante informatie			
echte informatie ontbreekt	77	10	2.07
oneerlijk/misleiden	62	22	2.43
			2.25
II Onderhoudende waarde			
vrolijk/fleurig	38	45	2.85
maakt kranten interessanter	28	61	2.50
maakt t.v. interessanter	10	81	1.84
reclame saai/vervelend	77	15	2.02
			2.30
III Beïnvloeding koopgedrag			
verleiding	83	10	1.90
te mooie voorstelling	87	7	1.80
			1.85
IV Hoeveelheid reclame			
te veel	81	11	1.90
te veel herhaling	85	7	1.78
ongevraagd	65	21	2.36
			2.00
V Consumentenbelang			
a. Direct			
lagere prijzen	45	43	2.99
hogere prijzen	53	29	2.65
betere kwaliteit	22	58	2.50
belang consument	55	30	3.38
			2.90
b. Indirect			
lagere abonnementsprijs	70	17	3.92
lagere omroepbijdrage	50	25	3.41
			3.65
VI Schadelijke bijverschijnselen			
reclame voor schadelijke produkten	52	20	2.55
de grote bedrijven verdrukken de kleine	80	8	1.89
			2.22
VII Mensbeeld dat de reclame aanbiedt			
geen gewone mensen	55	24	2.79
onecht vrouwbeeld	65	15	2.24
beledigend voor de intelligentie	50	24	2.63
			2.55
VIII Relevantie van reclame			
overbodig	83	9	1.91
noodzakelijk	43	43	3.01
geldverspilling	52	31	2.67
			2.50

voor reclame kan worden aangemerkt. Per onderscheiden aspect is tevens een gemiddelde score over de uitspraken berekend.

Aanvullende opmerkingen over de uitkomsten

a. De houding van het publiek t.a.v. de onderscheiden aspecten leidt in eerste aanleg tot de volgende detailleringen:

- de informatieve waarde van de reclame wordt (als potentie)

- onderkend, maar de geboden informatie wordt irrelevant of zelfs misleidend geacht;
- de onderhoudende waarde van reclame wordt sterk betwijfeld of ontkend;
 - reclame wordt gepercipieerd als sterk gericht op gedragsbeïnvloeding waarbij reclame zich van een oneerlijke voorstelling van zaken bedient;
 - het aanbod van reclameboodschappen wordt over het geheel veel te groot geacht, waarbij de herhaling er met name uitspringt;
 - het directe belang voor de consument is een omstreden zaak: de meerderheid neigt naar een negatief oordeel op specifieke punten als prijs en kwaliteit, terwijl een uitspraak die het belang van de consument in meer algemene termen naar voren brengt eveneens door een meerderheid wordt onderschreven. In dit opzicht maakt het publiek wellicht (impliciet) onderscheid naar soorten reclame;
 - het indirecte materiële belang dat voortvloeit uit de financiering van de media uit reclame-opbrengsten wordt algemeen onderkend;
 - het mensbeeld dat de reclame aanbiedt, wordt, voor zover men dat uit de drie hieromtrent aangeboden uitspraken kan afleiden, door een meerderheid afgewezen;
 - de belangrijkste detaillering is wel deze: de relevantie van reclame voor de marktvoorziening wordt vanuit de positie als consument zeer gering geacht.

b. Een meer volledige interpretatie van deze uitkomsten kan eerst verkregen worden door uitsplitsing naar relevante deelpopulaties. Kenmerken als sexe, leeftijd, welstand, opleiding en maatschappelijke georiënteerdheid blijken in het oordeel op *aspecten* even weinig te differentiëren als in het algemene oordeel over reclame.

Een uitzondering dient hier te worden gemaakt voor welstand en opleiding: de beter gesitueerden resp. hoger opgeleiden wijzen het stereotype mensbeeld uit de reclame in sterkere mate af. Zeer grote verschillen in de gemiddelde schaalcores treden daarentegen aan het licht bij onderverdeling van de steekproef naar het algemene oordeel over reclame. Aan deze laatste constatering kan men twee verschillende interpretaties verbinden:

- Het algemene oordeel wordt in het oordeel op aspecten voortdurend bevestigd; de stellingname van het publiek moet als ongenueanceerd of „biased” worden gekenmerkt.

Alle aspecten van de reclame worden gepercipieerd in termen van vóór of tegen conform het algemeen oordeel. In elk geval duidt deze samenhang op een drang tot stellingname.

- Het algemene oordeel is gebaseerd op het oordeel en de ervaring met reclame op de verschillende aspecten ervan. Er is in het materiaal enige grond voor deze redenering te vinden, omdat de differentiatie niet op alle aspecten even sterk is. Zij doet zich het meest voor m.b.t. het oordeel over de onderhoudende waarde, de hoeveelheid reclameboodschappen en de relevantie van reclame.

Wij kunnen op zijn minst constateren dat de gekozen onderzoeksopzet waarin het begrip reclame op weinig gedifferentieerde wijze aan de orde is gesteld, tot deze structuur in de beantwoording heeft bijgedragen.

c. In tabel 2 wordt een vergelijking getrokken tussen het publieksoordeel en het oordeel van professioneel bij de reclame betrokken personen. Op elk onderscheiden aspect

Tabel 2. Oordeel over reclame-aspecten bij publiek en professionele groeperingen

	publiek	A	B	C
Ib. Relevantie informatie				
echte informatie ontbreekt	77	62	60	97
oneerlijke informatie	62	13	14	70
II. Onderhoudende waarde				
maakt kranten interessanter	28	70	78	20
veel reclame is saai/vervelend	77	67	54	69
III. Beïnvloeding koopgedrag				
te mooie voorstelling	87	61	60	95
IV. Hoeveelheid reclame				
te veel herhaling	85	29	22	63
Va. Directe consumentenbelang				
lagere prijzen	45	68	72	20
betere kwaliteit	22	52	36	6
VI. Schadelijke bijverschijnselen				
reclame voor schadelijke produkten	52	37	24	68
VII. Mensbeeld				
beledigend voor intelligentie	50	47	30	81
VIII. Relevantie				
overbodig	83	30	18	83
geldverspilling	52	8	8	60

N.B. De getallen geven het % respondenten weer dat het met de uitspraak eens is.

- A. Reclamemakers werkzaam bij een reclamebureau
- B. Reclamemakers uit het bedrijfsleven; opdrachtgevers
- C. Consumentenbeschermers; bestuursleden, bondsraadleden en stafmedewerkers van de Consumentenbond en het Konsumenten Kontakt orgaan.

De positie van de Nederlandse uitvoer op de buitenlandse markten

F. J. CLAVAUX

De algemeen toegepaste methode ter bepaling van de ontwikkeling van de export in verhouding tot de groei van de vraag op de afzetmarkten, zoals deze ook door het CPB ten aanzien van de Nederlandse export wordt gevolgd, leidt niet zonder meer tot resultaten, waaruit de ontwikkeling van de concurrentiepositie kan worden afgeleid. De heer F. J. Clavaux heeft in dit artikel een methode ontwikkeld, waarbij getracht is de beperkingen verbonden aan genoemde algemene benadering te onderwerpen, zodat resultaten worden verkregen die voldoende indicatief geacht worden voor de ontwikkeling van de feitelijke concurrentiepositie van Nederland, alsook van de andere EG-landen in de jaren 1963-1972. Bovendien maakt deze methode het mogelijk om hierbij onderscheid te maken naar artikel- en landengroepen.

De ontwikkeling van het aandeel van de Nederlandse uitvoer op de buitenlandse afzetmarkten is een belangrijke indicatie voor de beoordeling van de concurrentiepositie van onze uitvoer. Dit geldt met name op wat langere termijn, aangezien van jaar tot jaar conjuncturele fluctuaties in de marktaandelen kunnen optreden, op de aard en betekenis waarvan verder nog zal worden teruggekomen.

De ontwikkeling van de relatieve marktpositie van de Nederlandse uitvoer kan in een enkel cijfer worden uitgedrukt door de mutaties in de invoervraag in de afzetlanden te wegen met het aandeel van die landen in de Nederlandse export en de aldus gewogen vraagmutatie te delen op de mutatie in de Nederlandse export. Men vindt dan al naargelang dit quotiënt groter dan wel kleiner dan 1 is een „uitloop” of

zijn de uitspraken met de meest verrassende uitkomsten geselecteerd.

- De groep van consumentenbeschermers (C) blijkt zich in zijn oordeel slechts op een enkel aspect van het publiek te onderscheiden. Met name geldt dit het mensenbeeld uit de reclame. Indien we ons realiseren dat deze personen qua welstand en opleiding tot de hoogste groepen gerekend kunnen worden, kunnen wij stellen dat zij zich ook op dat aspect aan het publieksoordeel conformeren.
- De reclame-makers (A en B) blijken de kritiek op de reclame van het publiek voor een groot deel te onderschrijven. Een niet geringe minderheid (30% van de A-groep en 18% van de B-groep) gaat zelfs zo ver reclame overbodig te vinden, maar doet dit oordeel niet gestand bij de uitspraak dat reclame geldverspilling is. Deze discrepantie is illustratief voor de tang waarin de reclamemaker zich als persoon bevindt. Hij kan zich niet onttrekken aan de druk der kritiek, maar is evenmin in staat om deze kritiek in zijn professionele werkzaamheden tot gelding te brengen. Een aantal structurele kenmerken van het reclamebedrijf, waarvan wij in I ingingen verhinderen hem dat.

A. van der Zwan

een „achterstand” in de ontwikkeling van de Nederlandse export t.o.v. die van alle andere landen.

Deze werkwijze wordt in principe ook gevolgd door het Centraal Planbureau bij hun vergelijking van de mutaties in de zgn. herwogen wereldinvoer met de veranderingen in de Nederlandse uitvoer 1). Uit deze reeksen volgt dat in de laatste 9 jaar (1963-1972) het uitvoervolume van Nederland gemiddeld 2,0% per jaar sneller is gegroeid dan de vraag in de afzetlanden. Een door mij uitgevoerde herberekening op waarde-basis (die nodig is om verder naar artikel- en landengroepen te kunnen detailleren) resulteert in een nog iets grotere „uitloop” dan die op volume-basis, nl. van 2,2% per jaar.

Dit ongetwijfeld hoge percentage mag echter niet tot de conclusie leiden dat de Nederlandse marktpositie in het beschouwde tijdvak aanzienlijk is verbeterd. Het CPB heeft hierop ook regelmatig gewezen. Om de gevonden „uitloop” als maatstaf hiervoor te mogen hanteren, dienen in ieder geval een drietal correcties hierop te worden aangebracht. Deze houden verband met:

- a. De omstandigheid, dat het Nederlandse uitvoer-prijspeil impliciet is vergeleken met het totale invoerprijspeil in de afzetlanden i.p.v. met het uitvoerprijspeil van concurrerende industrielanden. In het totale invoerprijspeil is nl. ook het prijsverloop van primaire producten uit niet-industrielanden begrepen. Voor zover dit afwijkt van de prijsontwikkeling van door de industrielanden uitgevoerde fabrikaten, dus voor zover de ruilvoet is veranderd, is de onderhavige vergelijking hierdoor vertekend. Als gevolg van een verbetering van die ruilvoet, die in de beschouwde periode op ca. 0,5% per jaar is becijferd 2), is de gevonden uitloop derhalve met dit percentage geflatteerd 3).

1) Zie o.m. *Centraal Economisch Plan 1973*. Bijlage C2 blz. 216 regels 9 en 10 en *MEV 1974* tabel 1.1, blz. 16 regels 1 en 16.

2) *Terms of Trade Europe 1972* t.o.v. 1963 ad 105 volgens *UN-Monthly Bulletin of Statistics*, juli 1973, blz. XX.

3) Het Nederlandse prijspeil is derhalve niet 0,2% p.j. meer gestegen dan het concurrerend uitvoerprijspeil, zoals de herberekening van de CPB-reeksen op waardebasis deed veronderstellen, doch 0,3% p.j. achtergebleven.

Een directe vergelijking van de relatieve ontwikkeling van het Ned. exportprijspeil, op basis van een door het CPB berekende reeks van het prijspeil van concurrenten op buitenlandse markten (*CEP 73* bijlage C2, regel 22) resulteert in een achterblijven van het Ned. exportprijspeil met 0,5% per jaar en komt dus vrij goed overeen met de hier gevolgde indirecte benadering. Gegeven de onnauwkeurigheid die inherent is aan de prijsindices van de buitenlandse handel op basis van unit-value indices mag o.i. aan dit achterblijven geen al te grote betekenis worden gehecht, ook al omdat een dergelijke „onderbieding” bij een elasticiteit van minstens -2 de Nederlandse exportwaarde gemiddeld per jaar minstens 1% sneller zou hebben doen groeien dan die van de concurrerende landen, hetgeen zoals verder blijkt niet het geval is geweest.

Bovendien zijn volgens het *CEP 73* (bijlage C2, 4e en 5e regel v.o.) de loonkosten per eenheid product in de verwerkende industrie in de periode 1963-1972 in Nederland gemiddeld met bijna 1% meer gestegen dan in concurrerende landen.

b. Het feit, dat de invoer uit de grondstoffenlanden ook naar volume niet „concurrert” met de Nederlandse export en de groei van deze invoer pleegt achter te blijven bij de invoer uit de industrielanden. De totale omvang van het vertekende effect van de invoer uit de grondstoffenlanden op de gevonden resultaten kan bij benadering worden bepaald door de stijging van de invoer in de voornaamste industrielanden (West-Europa en Noord-Amerika) uit de andere industrielanden 4) in de periode 1963-1972 te vergelijken met die van hun totale invoer over dit tijdvak. Het blijkt dan dat eerstgenoemde met 1,0% per jaar meer is toegenomen dan laatstgenoemde. Gegeven een aandeel van de industrielanden in de Nederlandse export van gem. 85% komt het gezochte effect uiteindelijk uit op 0,9%. Dit verschil is dus inclusief het onder a berekende prijseffect (volume-effect dus $0,9 - 0,5\% = 0,4\%$).

c. De impuls die de Nederlandse uitvoer (en ook de Nederlandse invoer!) heeft ontvangen van de instelling van de EG via afschaffing van onderlinge invoerrechten, speciale regelingen voor agrarische producten en andere, minder directe, effecten. Het Nederlandse aandeel in de invoer in de andere EG-landen uit de industrielanden (West-Europa, Noord-Amerika en Japan) is daardoor gestegen van 10,5% in 1963 tot 14% in 1973 5). Het effect van de EG op de stijging van de onderlinge handel is vooral een kwestie van handelsschepping geweest en is dus vooral ten koste van de binnenlandse afzet gerealiseerd en slechts in beperkte mate ten koste van derde landen (handelsverschuiving). Overigens zegt de kunstmatige versterking van de concurrentiepositie in het laatste geval evenmin iets over de eigenlijke concurrentiepositie van de EG-landen, in dit geval Nederland. De invloed van deze factor op de eerder berekende gemiddelde „uitloop” van de Nederlandse export sedert 1963, kan bij benadering worden afgeleid door de stijging van de invoer in de EG-landen (excl. Nederland) uit de industrielanden te vergelijken met die uit de andere EG-landen. Laatstgenoemde blijkt gemiddeld per jaar 2½% sterker te zijn opgelopen. Rekeninghoudend met een EG-aandeel in onze export van ca. 55% komt het gezochte effect dus uit op ca. 1,4%.

Samenvattend kan dus worden geconcludeerd dat de „uitloop” van de Nederlandse export die over de periode 1963-1972 volgens een globale benadering 2,2% per jaar zou hebben bedragen, na correctie voor een aantal systematische vertekeningen uitkomt op -0,1%, m.a.w. de Nederlandse export heeft in beschouwde periode geen „uitloop” vertoond doch is in de pas gebleven met die van de concurrerende landen.

Andere methode

In dit artikel wordt een methode gepresenteerd voor de bepaling van de mutaties in het Nederlandse aandeel op de buitenlandse markten, waarmee in principe de hierboven opgesomde bezwaren worden vermeden, zodat een redelijk beschikbare maatstaf wordt verkregen, zoals niet voor de fundamentele, dan toch wel voor de feitelijke concurrentiepositie van de Nederlandse export in de loop der jaren. Hiertoe is de ontwikkeling van de Nederlandse uitvoer vergeleken met die van de andere EG-landen en wel afzonderlijk op de EG-markt (waardoor eerdergenoemde EG-effecten worden uitgeschakeld) en op derde markten. Wat betreft de EG-markt zijn de jaarlijkse mutaties van de invoer in elk EG-land uit Nederland vergeleken met de invoer per EG-land uit de andere EG-landen (dus excl. Nederland); op derde markten wordt de Nederlandse export naar die landen als geheel vergeleken met de corresponderende gezamenlijke export van de andere EG-landen.

In het algemeen heeft deze methode nog het voordeel dat de concurrerende export waarvan wordt uitgegaan qua goederensamenstelling en geografische spreiding in sterke

mate overeenkomt met de Nederlandse export. Gaat men daarentegen uit van de totale wereldhandel zoals het CPB dan stuit men bovendien op een aantal specifieke bezwaren zoals:

- de handel tussen de VS en Canada heeft een geheel eigen karakter;
- de invoer in de grondstoffenlanden uit de VS is sterk afhankelijk van de omvang van (gratis) voedselleveranties, militaire leveranties en de (relatief dalende) omvang van de Amerikaanse ontwikkelingshulp;
- de handelscijfers van de VS zijn in de loop der jaren beïnvloed door wijzigingen in de registratiemethode waardoor de vergelijkbaarheid van jaar tot jaar, zowel qua geografische spreiding als artikelsamenstelling soms ernstig is verstoord.

Er valt voorts op te wijzen, dat de EG-landen onze meest directe en belangrijkste concurrenten zijn. Tenslotte is het niet onbelangrijk in dit verband, dat het statistisch materiaal m.b.t. het EG-handelsverkeer, vooral indien men wat meer wil detailleren veel eerder beschikbaar is.

De hier gekozen benadering is voorts niet gebaseerd op de totaalcijfers van de Nederlandse export doch er is onderscheid gemaakt tussen de uitvoer van landbouwproducten (SITC 0,1,29,4) en industrieproducten. Deze onderverdeling verschaft niet alleen meer inzicht op zich, doch van belang is tevens, dat het conjuncturele element dat vrijwel alleen t.a.v. de industriële export een rol speelt in de betrokken jaarlijkse mutaties duidelijker naar voren kan komen.

Op grond van deze methode wordt voor de periode 1963-1972 voor de totale Nederlandse export een achterblijven in groei t.o.v. de concurrerende uitvoer gevonden van 0,1%, hetgeen precies overeenstemt met de eerder langs indirecte weg benaderde verandering van het Nederlands markt-aandeel.

Hoewel deze nauwkeurige overeenstemming uiteraard toevallig is kan toch wel worden geconcludeerd dat het verloop van de uitvoer van de andere EG-landen voldoende indicatief is voor het verloop van de totale concurrerende uitvoer, een conclusie die ook weer niet zo verrassend is indien men zich realiseert, hoe groot het aandeel van deze landen in onze handel is.

Voorts valt het op, dat in de loop van de beschouwde periode de relatieve ontwikkeling van de Nederlandse export is verbeterd, een verschijnsel dat ook volgens de benadering van het CPB is opgetreden.

Tabel 1. „Uitloop” Nederlandse export

Jaargem. in %	T.o.v. gewogen wereldinvoer a)	T.o.v. EG-export
1963-66	+ 0,6	- 1,9
1966-69	+ 2,2	+ 0,7
1969-72	+ 3,8	+ 0,9
1963-73	+ 2,2	- 0,1

a) Op waarde-basis

Een nader onderzoek tast de waarde van deze conclusie echter aan. Het lijkt nl. geboden om bij de verdere analyse enkele goederencategorieën te elimineren. Het gaat daarbij om:

- Brandstoffen (SITC 3) waaronder vooral aardolie,

4) Excl. intra EG-handel en intra EVA-handel ter uitschakeling van de effecten van deze handelsblokken op de betrokken verhoudingscijfers; zie ook c.

5) Het aandeel van de EG in de Nederlandse invoer uit genoemde industrielanden is over dezelfde periode ook sterk opgelopen nl. van 63 tot 71%.

aardolieproducten en aardgas. De Nederlandse export van aardolie betreft zonder meer reëxport van geïmporteerde ruwe olie; de export van aardolieproducten heeft een zeer speciaal karakter daar de omvang en geografische spreiding worden bepaald door het beleid van de internationale oliemaatschappijen; de export van aardgas is een meevaller (er zijn redenen om deze post desalniettemin mee te tellen).

2. *Vervoermateriaal* (SITC 73), waaronder schepen, vliegtuigen en auto's. De export van schepen en vliegtuigen vertoont ook per jaar dikwijls een grillig verloop; de cijfers van de geografische spreiding van de export van schepen zijn irreëel (Liberia, Panama, Antillen); de export van auto's die zeer sterk is gestegen vooral binnen de EG, vertoont belangrijke dubbelstellingen als gevolg van sterk uitgebreide assemblage activiteiten in met name België.

Na uitschakeling van deze posten is er geen sprake meer van een geleidelijke verbetering van de relatieve ontwikkeling van de Nederlandse export, hetgeen ongetwijfeld in belangrijke mate bepaald is door het weglaten van de reëxport van ruwe olie en van de uitvoer van aardgas. Over de gehele periode bezien is door eliminatie van de groepen brandstoffen en vervoermateriaal echter nauwelijks iets aan het beeld veranderd.

Tabel 2. „Uitloop” Nederlandse export op basis van:

Jaargem. in %	Totale EG-uitvoer	EG-uitvoer excl. SITC3 en 73
1963-66	- 1.9	- 1.0
1966-69	+ 0.7	+ 0.6
1969-72	+ 0.9	- 0.3
1963-72	- 0.1	- 0.2

De onderverdeling van de relatieve ontwikkeling van de Nederlandse export naar landbouw en industrie (excl. vervoer en brandstoffen) levert van jaar tot jaar de volgende resultaten op:

Tabel 3. „Uitloop” Nederlandse export t.o.v. andere EG-landen in %

Periode	Totaal	Landbouw	Industrie
1963-64	+ 0.9	- 1.7	+ 2.3
1964-65	- 1.2	- 3.7	- 0.0
1965-66	- 2.8	- 5.0	- 1.7
1966-67	+ 3.2	+ 2.5	+ 3.5
1967-68	- 0.3	+ 1.1	- 1.0
1968-69	- 1.1	- 3.2	- 0.2
1969-70	- 0.9	+ 3.9	- 3.0
1970-71	+ 0.3	- 7.7	+ 3.9
1971-72	- 0.3	- 4.1	+ 1.4
Jaargem.			
1963-66	- 1.0	- 3.5	+ 0.2
1966-69	+ 0.6	+ 0.1	+ 0.8
1969-72	- 0.3	- 2.6	+ 0.8
1963-72	- 0.2	- 2.0	+ 0.6

Hieruit blijkt, dat de Nederlandse industriële uitvoer in de beschouwde periode dooreengenomen wat sterker is gestegen dan die van de andere EG-landen, waardoor het vrij duidelijke terreinverlies in de agrarische sector vrijwel werd goedge maakt. Dat de jaarlijkse fluctuaties in het Nederlandse marktaandeel in laatstgenoemde sector veel groter zijn dan voor industrieproducten (max. verschil resp. 11,6 7) en 6,6%) hangt samen met de grotere invloed van toevallige factoren te zamen met grotere pakketverschillen in de categorie „landbouw”.

Landbouwproducten

Een onderscheid m.b.t. de relatieve positie van de Neder-

landse agrarische export op de EG-markt en op de overige markten levert het volgende resultaat op.

Tabel 4. „Uitloop” Nederlandse uitvoer van landbouw (t.o.v. andere EG-landen)

	Totaal	EG-markt	niet-EG-markt
1963-66	- 3.5 (- 2.5)	- 5.0 (- 3.4)	- 1.2
1966-69	+ 0.1 (- 0.9)	- 1.9 (- 3.5)	+ 3.6
1969-72	- 2.6	+ 0.2	- 8.3
1963-72	- 2.0	- 2.2	- 1.9

(...) = gec. voor tijdelijk wegvallen van vleesexport a.g.v. mond- en klauwzeer

Deze cijfers wijzen uit, dat de achteruitgang van het Nederlands marktaandeel voor agrarische producten in dezelfde mate op de EG-markt als op de overige markten is terug te vinden.

Het lijkt waarschijnlijk dat het relatief grote initiële aandeel van Nederland in deze handel hierbij een rol gespeeld heeft, terwijl voorts de indruk bestaat dat de landbouwproductie in de andere EG-landen (meer) is gestimuleerd in het kader van de EG, waardoor zowel de afzet op de EG-markt zelf als daarbuiten beïnvloed kan zijn. Van een verdere analyse van de, ook voor driejaars perioden, nog sterk fluctuerende marktposities is in deze regels verder afgezien. Wellicht dat hierop later nog eens dieper kan worden ingegaan.

Industrieproducten

Het Nederlandse marktaandeel voor industrieproducten heeft zich binnen en buiten de Zes als volgt ontwikkeld:

Tabel 5. „Uitloop” Nederlandse export van industrieproducten t.o.v. andere EG-landen (in %)

	Totaal	EG-markt	niet-EG-markt
1963-64	+ 2.3	+ 2.8	+ 1.8
1964-65	- 0.0	+ 1.3	- 1.5
1965-66	- 1.7	- 1.8	- 1.5
1966-67	+ 3.5	+ 4.9	+ 1.8
1967-68	- 1.0	- 0.7	- 1.4
1968-69	- 0.2	+ 0.1	- 0.6
1969-70	- 3.0	- 2.8	- 3.4
1970-71	+ 3.9	+ 3.7	+ 4.3
1971-72	+ 1.4	+ 0.5	+ 2.8
Jaargem.			
1963-66	+ 0.2	+ 0.8	- 0.4
1966-69	+ 0.8	+ 1.4	- 0.1
1969-72	+ 0.8	+ 0.5	+ 1.2
1963-72	+ 0.6	+ 0.9	+ 0.3

7) Op EG-markten en derde markten afzonderlijk zijn de maximale verschillen in de jaarlijkse fluctuaties van de agrarische marktaandelen nog groter nl. resp. 19,8 en 15,6%.

8) Het is wellicht in dit stadium van het betoog van belang erop te wijzen, dat de „beperkte” van de gekozen methode nl. toetsing van de Nederlandse uitvoer alléén met die van de andere EG-landen geen groot bezwaar blijkt op te leveren. Voor de industriële EG-uitvoer in de beschouwde periode naar derde landen is nl. nagegaan welke verschillen in ontwikkeling deze vertoonden t.o.v. de totale invoer in deze landen. Daarbij zijn onderscheiden 3 landengroepen t.w. Rest West-Europa (excl. intra EVA-handel), Noord-Amerika en Niet OESO-landen. Hierbij bleek alleen op de Noord-Amerikaanse markt een duidelijke „achterstand” in de EG-export te zijn opgetreden (Japan!) nl. van ca. 1½% per jaar. Op de twee andere marktgebieden bleef de EG-export in de pas met de concurrenten. Gegeven het kleine aandeel van Noord-Amerika in de Nederlandse export resulteert voor de Nederlandse industriële uitvoer naar de niet EG-landen in totaal een verschil dat niet groter is dan 0,2%.

9) Zie ook „De Nederlandse Uitvoer in de naoorlogse jaren” van mijn hand in *ESB* van 10 juni 1959.

10) Het lijkt niet zo waarschijnlijk dat daarbij prijseffecten (bijv. „onderbieding” bij ruim aanbod) een belangrijke rol spelen aangezien deze in het algemeen met een time-lag werken die langer is dan de duur van de opgetreden conjuncturele inzinkingen.

Hierbij valt op de eerste plaats aan te tekenen dat de relatieve ontwikkeling van de Nederlandse export op de EG-markt en daarbuiten een vrij goede overeenkomst vertoont; in 7 van de 9 jaren vertonen deze nl. hetzelfde teken. Dit mag wellicht als een zekere bevestiging van de bruikbaarheid van de gevolgde methodiek gelden 8).

Verder bestaat de indruk dat de schommelingen in de afwijkingen per jaar voor een deel bepaald zijn door conjuncturele factoren, waarop in de aanhef reeds werd gezinspeeld. Hierbij valt in de eerste plaats te denken aan aanbods-effecten als gevolg van verschillen in bezettingsgraad van het Nederlandse productie-apparaat, het zgn. Zijlstra-effect 9). Zo zal bij een onvolledige benutting van de capaciteit het aanbod elastischer zijn dan bij een hoge bezettingsgraad 10). Ook kunnen conjuncturele vraageffecten optreden in die zin, dat bij een sterke invoerstijging in een bepaald land het Nederlandse aandeel op die markt terugloopt en omgekeerd. Dit verschijnsel doet zich m.n. voor bij de Nederlandse uitvoer naar Italië 11); het kan wellicht samenhangen met een verschil in samenstelling van het invoerpakket van die landen en het Nederlandse uitvoerpakket, bijv. dat hierin in verhouding minder conjunctuurgevoelige produkten voorkomen. Het verloop van het Nederlands marktaandeel voor industrieproducten op de afzonderlijke markten van de andere EG-landen is in onderstaande tabel weergegeven.

Tabel 6. „Uitloop“ Nederlandse export van industrieproducten t.o.v. andere EG-landen op de EG-markt

Jaargem. in %	Totaal	België	W. Dld.	Frankrijk	Italië
1963-66	+ 0.7	- 3.2	+ 1.0	+ 5.7	+ 7.8
1966-69	+ 1.4	- 0.7	+ 2.1	+ 4.0	+ 3.1
1969-72	+ 0.5	+ 1.0	+ 0.1	+ 0.8	+ 1.5
1963-72	+ 0.9	- 1.0	+ 1.1	+ 3.5	+ 4.1

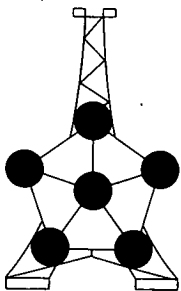
Deze cijferopstelling geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen:

- de achteruitgang van de Nederlandse positie op de Belgische markt in de jaren 1963-1969 staat tegenover een forse winst op de overige EG-markten. Hier is kennelijk sprake van een nadelig effect van de EG op de handel met BLEU, doordat de voorsprong in de tariefafbraak in het kader van de Benelux geleidelijk werd teniet gedaan. Ná 1969, wanneer dit effect geen rol meer speelt is ook geen sprake meer van een geringere exportprestatie op de Belgische markt;
- de aanvankelijk scherpe winst op de Franse en Italiaanse markt dient waarschijnlijk gezien te worden tegen de achtergrond van het lage initiële aandeel van Nederland op deze markten en hangt mogelijk ook samen met het ondervonden terreinverlies op de Belgische markt.

Een eerste verkenning over de relatieve exportontwikkeling van de andere EG-landen, waarop in een tweede artikel zal worden ingegaan laat zien, dat voor industrieproducten behalve Nederland ook Italië en West-Duitsland positieve resultaten hebben bereikt over de periode 1963-1972. Hiertegenover staat terreinverlies voor Frankrijk en België. Een en ander zowel op de EG-markten zelf als op derde markten.

F. J. Clavaux

11) 1% méér invoerstijging in Italië gaat gepaard met 0,5% minder Nederlandse uitloop op de Italiaanse markt en omgekeerd.

Energiekroniek

Europese energiestrategie in de maak?

DR. A. A. DE BOER

Wie momenteel Europese Gemeenschappen zegt, zegt crisis. De moeilijkheden op de energiemarkt waren als een zware dobber voor de Europese samenwerking, maar de gevolgen van de recente regeringswisseling in Groot-Brittannië hebben deze moeilijkheden van de voorpagina's verdreven. Toch verschijnen er van tijd tot tijd nog berichten over de plannen van de Commissie van de EG met betrekking tot de energievoorziening van de negen, al komen die vaak op een onopvallend plekje in de kranten terecht.

In 1972 stelde de Commissie een oriëntering op middellange termijn op van een aantal energiedragers, inclusief een in-

dicatief programma voor de kernenergie. Deze documenten betroffen de Zes van het oude Europa; ze zijn uiteraard inmiddels achterhaald, maar, de aanpak doet vermoeden dat men ook thans een soort indicatieve programmering of strategie voor de Europese energievoorziening kan verwachten. Verschillende uitspraken van de Commissie, alsmede een premature publikatie in *Le Monde* wijzen duidelijk in de richting van een strategie die moet leiden tot een bepaalde, wenselijk geachte structuur in het jaar 1985.

Het algemene beeld schijnt ongeveer te zijn dat de Commissie wil trachten, zonder de groei van het energieverbruik

aan te tasten, de importafhankelijkheid met name wat betreft de olie sterk te reduceren. Volgens persberichten zou het voor energiezaken verantwoordelijke lid van de Commissie van de Europese Gemeenschappen gesproken hebben van een aandeel voor olie van niet meer dan 40% van de totale energiebehoefte in 1985. Later heeft de Commissie als haar mening te kennen gegeven dat de eigen productie van olie van het continentaal plat in 1985 een kwart van de oliebehoefte voor haar rekening zou kunnen nemen.

De reductie van het olieverbruik zou voor een deel moeten worden gerealiseerd door de toepassing op grote schaal

van kernenergie voor de elektriciteitsproductie. Dit ligt in de lijn van de politiek, die in de meeste lidstaten gevolgd wordt. In Frankrijk en Groot-Brittannië ligt de bijdrage van de kernenergie al rond de 10% van de elektriciteitsproductie en Duitsland is op dit punt snel in opkomst. In deze landen zijn ook voor de toekomst uitgebreide plannen voor de bouw van kerncentrales bekendgemaakt.

Het is nog te vroeg om tot een exacte reconstructie te komen van de plannen van de Commissie, maar het is niettemin de moeite waard uit de hierboven gegeven stukjes te trachten een deel van de legpuzzel in elkaar te knutselen om enig inzicht te krijgen in de betekenis van de doelstellingen voor de sectoren olie en kernenergie.

De meest recente betrouwbare gegevens voor de Europese energievoorziening betreffen het jaar 1972 1). In dat jaar bedroeg het energieverbruik in de negen landen van de EG 882 mln. tep (*ton equivalent petrole*; een eenheid die de tonnen-steenkool-equivalent in de Brusselse publikaties is gaan vervangen). Van dit totaal kwam in 1972 60% voor rekening van de aardolie, zoals blijkt uit tabel 1.

Tabel 1. *Energieverbruik in de EG in miljoenen tep (1972)*

Steenkool	190 (22%)
Bruinkool	24 (3%)
Aardolie	525 (60%)
Aardgas	103 (12%)
Andere	40 (4%)
Totaal	882 (100%)

Gezien de rol van de kernenergie in de te verwachten plannen van de Commissie is het van belang ook de post elektriciteit nader te onderzoeken. Van het in tabel 1 gegeven totaal maakt de elektriciteit ongeveer 26% uit, overeenkomend met 907 TWh 2) wat gelijkwaardig is aan ongeveer 227 mln. tep. De onderverdeling naar gebruik van primaire bronnen staat in tabel 2.

Tabel 2. *Elektriciteitsproductie naar primaire bronnen (1972)*

	In tep	In TWh	
Steenkool	73	342	(38%)
Bruinkool	19		
Aardolie	69	288	(32%)
Aardgas	19	83	(9%)
Waterkracht	(28)	111	(12%)
Kernenergie	(12)	52	(6%)
Andere	7	31	(3%)
Totaal	227	907	(100%)

Wij moeten hieruit nu trachten het beeld voor 1985 af te leiden. Daartoe nemen wij voor de groei van het totale energieverbruik als werkhypothese voor de periode van 1972 tot 1985 een jaarlijkse toename van 5% aan. Dit betekent een totaal energieverbruik in 1985 van 1.650 mln. tep. Houden wij voor deze

periode wat betreft de elektriciteit een jaarlijkse groei van 7% aan, dan komt men tot een elektriciteitsverbruik van 2.200 - 2.300 TWh. Aangezien dit overeenkomt met ca. 560 mln. tep, neemt de elektriciteit in 1985 35% van het totaal voor haar rekening, tegen 26% in 1972.

Deze voortgezette verdringing van niet-elektrische door elektrische energie is niet onaannemelijk, zeker niet wanneer de uitbreiding voor een belangrijk deel gebaseerd is op de kernenergie. Vooral bij stijgende olieprijsen heeft de goedkopere kernenergie in de vorm van elektriciteit een sterke concurrentiepositie, ook buiten de sector elektriciteit. Men zou hier tegenin kunnen brengen dat elektriciteit een grotere verspilling van grondstoffen betekent dan direct gebruik van bijv. verbrandingswarmte, maar dit argument verliest veel van zijn betekenis wanneer men het grondstoffenprobleem wat genuanceerder benadert. Ondanks verlies door een lager rendement kan uit grondstoffenoverwegingen de keus voor elektriciteit aanvaardbaar zijn. Zoals ik elders uitvoerig heb uiteengezet 3) is op dit punt de kernenergie waarschijnlijk ver in het voordeel ten opzichte van andere *capital sources*. Deze overweging kan naast het kostenargument de balans ten gunste van nucleaire elektriciteit doen omslaan.

Welke inspanningen men zich met betrekking tot de kernenergie moet getroosten om tot een zo wezenlijke bijdrage te komen dat mede daardoor de afhankelijkheid van aardolie sterk wordt teruggedrongen is moeilijk exact te berekenen. Toch moet die bijdrage groot zijn, wanneer wij op grond van de geciteerde uitlatingen uit Brussel aannemen dat van het verbruik in 1985 ad 1.650 mln. tep slechts 40% door olie gedekt zou mogen worden. Dit is namelijk 660 mln. tep tegen 525 mln. tep in 1972, een toename die slechts ten dele kan dienen als bijdrage van de olie in de toenemende behoefte van de elektrische centrales. Zelfs wanneer men mag verwachten dat de 1.300 - 1.400 TWh méér die er in 1985 aan elektriciteit moeten worden geproduceerd in vergelijking met 1972 nog voor een deel zullen worden opgevangen door kolen, olie en aardgas, moet men toch voor 1985 rekenen met een kernenergieproductie die ongeveer de helft van het totale elektriciteitsverbruik voor haar rekening neemt, wil men de doelstellingen bereiken.

Als overeenkomstig dit plan in 1985 een 660 mln. tep aan olie gebruikt zou worden, waarvan 25% uit eigen productie zou kunnen worden gedekt, zou de importbehoefte van ruim 500 mln. tep aan aardolie in 1972, dus na een aanvankelijke stijging, in 1985 weer tot een hoeveelheid van dezelfde orde van grootte zijn teruggevallen, enerzijds door de opkomst van de eigen productie van het continentaal plat, anderzijds door een zeer belangrijke inzet van kerncen-

trales. De productie van deze laatste, rond 1.100 TWh is ongeveer gelijkwaardig aan een hoeveelheid olie van rond 250 - 300 mln. tep.

Deze reconstructie is uiteraard ruw, maar vooral onvolledig. Want een werkelijke indicatieve programmering of energiestrategie, of hoe men het ook noemen wil, is een keuze tussen verschillende alternatieven, op basis van bepaalde duidelijk omschreven criteria en doelstellingen. Duidelijk is echter, dat althans op papier de mogelijkheid bestaat om de groei van het energieverbruik onaangetast te laten en toch tot een stabilisatie te komen van de importafhankelijkheid wat betreft olie; en wel door in sterke mate een beroep te doen op de kernenergie. Men zal zich echter over twee kwesties duidelijk moeten uitspreken. In de eerste plaats wordt door velen twijfel uitgesproken aan de noodzaak en de wenselijkheid van een voortzetting van het huidig groeitempo in onze economie in het algemeen en in de sector energie in het bijzonder. In de tweede plaats zal een voornemen om intensief de bouw van kerncentrales ter hand te nemen vragen oproepen, niet alleen met betrekking tot veiligheid, milieu en opslag van radio-actieve afvalstoffen, maar ook wat betreft de mogelijkheid om technisch gesproken een dergelijke overgang op kernenergie te realiseren. Ook de verdere uitbreiding van het elektrisch net, waarin de kerncentrales moeten worden opgenomen, stelt problemen die ik hier verder buiten beschouwing laat, maar wel bij het uitstippelen van een strategie aan de orde moeten komen.

Overigens zijn niet alleen de geïmporteerde olie en de kerncentrales in het geding. Het valt te verwachten dat ook onze Europese steenkoolproductie, de importmogelijkheden van steenkool en de uitputtingspolitiek van het Nederlandse aardgas bij de beschouwingen van de Brusselse Commissie aan de orde zullen komen. Het is dan ook te hopen dat spoedig de *Brusselse strategie* op tafel komt als uitgangspunt voor een diepgaande discussie en vervolgens een doordachte planning van onze Europese energievoorziening.

A. A. de Boer

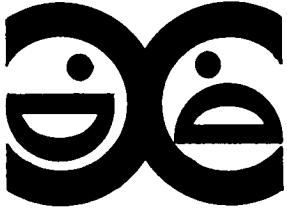
1) *De Energie in de Gemeenschap 1973*, Statistisch Bureau Europese Gemeenschappen, Luxemburg.

2) 1 TWh = 1 terrawatt-uur = 1 mrd. kilowatt-uur; ongeveer equivalent met 0,25 miljoen tep.

3) *Energie vandaag en morgen*, Kluwer, 1974, ter perse, hoofdstuk 6.

Blijf bij,

lees ESB!

Markerwaard en Waterlely

DRS. T. VAN DER GRINTEN

In september aanstaande wordt een uitspraak van het kabinet verwacht over de vraag of, en zo ja waar een tweede nationale luchthaven zal worden aangelegd. Een definitieve uitspraak zal mede bepalend zijn voor het al of niet doorgaan van een stuk inpolderingsactiviteit welke haar startpunt vindt bij de Zuiderzeewet van 1918.

In deze wet werd vastgelegd dat, na de realisering van de afsluiting vier inpolderingen zouden volgen. De Markerwaard kwam als laatste aan de beurt. Het aanvankelijke motief voor inpoldering was het winnen van vruchtbare landbouwgrond. Toen de behoefte daaraan verminderde, c.q. de exploitatie te duur zou worden, zijn er een reeks aanspraken van andere aard op de Markerwaard gelanceerd zoals de vestiging van industrie en elektrische centrales, de ontwikkeling van bollenteelt en bosbouw, de bestemming voor woon- en recreatieve doeleinden en de aanleg van verkeersvoorzieningen. Het meest recent is de door de commissie Falkenhagen in 1971 bepleite bestemming van de Markerwaard als vestigingsplaats voor de tweede nationale luchthaven.

De vraag of er wel tot afsluiting en inpoldering moest worden overgegaan, werd niet opnieuw ter discussie gesteld. „Het vermoedelijk enig sluitend argument is, dat de reeds aangelegde polders en overige gerealiseerde waterstaatkundige werken nu om reden van waterbeheer voltooiing van het hele systeem vereisen” 1). Welke deze redenen precies zijn kan ik niet beoordelen. Maar kennelijk werden kwesties als veiligheid, afwatering, watervoorziening, e.d. niet goed onderscheiden en afgewogen van andere doelen, getuige de „indruk () dat voor de Dienst Zuiderzeewerken en voor Rijkswaterstaat in het algemeen, de noodzaak een lokalisatie te vinden voor de tweede nationale luchthaven als een gave uit de hemel is komen vallen om ook nu nog de droogmaking van de Markerwaard te kunnen rechtvaardigen” 2). Sinds dit geschreven is, is de druk op de regering en het parlement om tot een heroriëntering van doeleinden en middelen te komen sterk toegenomen.

Een bijzonder actieve groepering die

hier met steeds meer nadruk op hamert, is de Vereniging tot behoud van het IJsselmeer. De activiteiten van deze vereniging richten zich niet zonder meer op behoud van het IJsselmeer, maar — en daarin schuilt de relevantie voor de besluitvorming — in het centraal stellen van de ruimtelijke ordening in de problematiek in en om het IJsselmeer. Daarmee zet ze zich af tegen de huidige benadering die in essentie is gebaseerd op planologische argumenten van 1918.

Een deelbeslissing van de reeks die op basis van de Zuiderzeewet genomen werd, is de afsluiting van het dijkvak tussen Enkhuizen en Lelystad. Rijkswaterstaat is van mening dat dit werk,

**Deze rubriek wordt verzorgd door
het Sociologisch Instituut van de
Erasmus Universiteit Rotterdam**

dat reeds in een vergevorderd stadium verkeert, in elk geval dient te worden afgemaakt. De Vereniging tot behoud van het IJsselmeer acht dit echter een zodanig scharnierpunt (een dijk Enkhuizen-Lelystad zou tot weinig anders kunnen leiden dan tot inpoldering van het Markermeer), dat ze een opschorting van de werkzaamheden bepleit. Eerst zullen nieuwe prioriteiten dienen te worden vastgesteld, in welk kader ook een eventuele afsluiting ter sprake kan komen. Niet gehinderd door departementale en professionele afbakeningen heeft deze vereniging onlangs zelf bouwstenen aangedragen voor een alternatief plan, het „plan Waterlely” 3).

Het is een gedegen stuk vrije-tijds-werk, waarmee de discussie over de Markerwaard geplaatst wordt in het kader van de wijze van ruimtegebruik in Nederland en de veranderingen in kwaliteit van de ruimte, in dit geval het water. De expansie van de industriële bedrijvigheid en de voortwoekerende sub-urbanisatie — plus de daarmee gepaard gaande uitbouw van de infrastructurale voorzieningen — doet de druk op alle natuurgebieden groter worden. Inpoldering van het Markermeer is op zijn hoogst een tussen-

station. De afname van de waterkwaliteit, waarbij de IJssel als aanvoerder van de meest schadelijke stoffen een belangrijke rol speelt, wordt door dijkenbouw en inpoldering niet tegengegaan. Eerder is door deze activiteiten een toename van de vervuiling te verwachten.

In het plan Waterlely worden de kwesties van veiligheid, zoutbelasting en bescherming tegen vervuiling, nadrukkelijk onderscheiden van de aanspraken op het IJsselmeer. Op basis van het feit, dat alle aanspraken op nieuw land het gevolg zijn van het handelen op het oude land, wordt gesteld dat deze aanspraken — voor zover ze gewent zijn — teruggekaatst dienen te worden naar het oude land. Een verdrichting van ruimtelijke activiteiten, bij voorkeur in reeds bestaande steden en evenwichtiger spreiding over het noordelijk deel van Nederland zal dan nodig zijn.

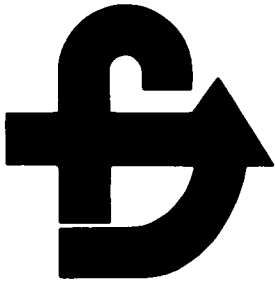
Een interessante exercitie wordt in het plan ondernomen om met behulp van het openbaar vervoer als ordenend instrument een selectief hergroeperen van het doen en laten op het oude land mogelijk te maken. Men komt daarmee tot de vorming van een bandstedenring om het huidige IJsselmeer, tot stand gebracht door het gedeeltelijk bestaande patroon van stedelijke voorzieningen te versterken met behulp van een railverbinding tussen deze centra. De samenstellers van het plan verwachten, dat deze ringspoorlijn om het IJsselmeer de wilde sub-urbanisatie die nu gaande is kan kanaliseren. Dit is echter alleen mogelijk onder de radicale voorwaarde dat de particuliere massamotorisering wordt afgebroken.

Het realiteitsgehalte van dit plan Waterlely zal nog moeten blijken, maar

1) M. van Hulten, Markerwaard ter discussie, *PLAN*, no. 3, 1974, blz. 52 (NB. Van Hulten was nog geen staatssecretaris toen hij dit schreef).

2) M. van Hulten, Markerwaard van de kaart?, *ESB*, 18 augustus 1971, blz. 730.

3) *Plan Waterlely*, Uitg. Casparie, Alkmaar, 1974.

De gehuwde vrouw en haar arbeidsongeschiktheid

A. J. ROMPELMAN

1. Inleiding

In dit artikel wordt aangegeven, in welke gevallen, na de wijziging bij de Wet van 16 november 1972, Staatsblad, 613 (structuur tarief inkomstenbelasting 1)), er voor de werkende gehuwde vrouw de mogelijkheid bestaat om de arbeidsongeschiktheidsaftrek te claimen. Voorts zal worden behandeld waarom de regeling, zoals deze voor 1 januari 1973 bestond, niet voor de arbeidsongeschikte gehuwde vrouw 2) was weggelegd. Tevens zal de werking van de regeling worden weergegeven alsmede zal de rechtsgrond van de aftrek worden betraakt. Tot slot zal een conclusie met betrekking tot de thans geldende regeling worden gegeven.

2. Historie en rechtsgrond

Wat thans de arbeidsongeschiktheidsaftrek wordt genoemd, werd tot 1 juli 1967 in de Wet op de inkomstenbelasting 1964 en in het daaraan voorafgaande Besluit op de inkomstenbelasting 1941 aangeduid met invaliditeitsaftrek. Deze aftrek werd in onze wetgeving voor het eerst opgenomen (na het besluit van 9 augustus 1941) in de toen geldende Wet op de vermogensbelasting 1892, en wel in artikel 10 derde lid. Na de oorlogsperiode 1940-1945 kwam deze aftrek ook voor in de Wet op de Vermogensheffing 3) ineens 4).

In de inkomstenbelasting werd hij ingevoerd in 1955. Hij steunt blijkens de Memorie van Toelichting 5) op deze grond dat voor hen (de invaliden) 6) het niveau van noodzakelijke uitgaven

in een opzicht heeft het mijns inziens zijn kwaliteiten reeds bewezen. Het onderstreept de noodzaak om de beleidsvoorbereiding voor de beslissing over de Markerwaard en andere beslissingen aangaande het IJsselmeer in het kader van een nationale ruimtelijke ordening te doen geschieden.

T. van der Grinten

voor persoonlijke verzorging in verhouding tot het inkomen gemeenlijk hoger ligt dan voor anderen, die aan het arbeidsproces volwaardig kunnen deelnemen. Drent geeft deze rechtsgrond als volgt weer:

„Dat door het dalen of achterblijven van het inkomen door invaliditeit 7), gepaard gaande met het blijven leven in hetzelfde maatschappelijke milieu, er minder geld beschikbaar is voor belastingbetaling, terwijl in redelijkheid niet verlangd kan worden dat door fiscale druk de levenswijze nog meer moet worden aangepast dan reeds voortvloeit uit de door invaliditeit 8) veroorzaakte vermindering van het inkomen 9)“.

Deze rechtsgrond wordt nog eens bevestigd in de Memorie van Antwoord 10)

**Deze rubriek wordt verzorgd door het
Fiscaal Economisch Instituut
van de Erasmus Universiteit Rotterdam**

op vragen van kamerleden. Tevens werd hierbij gesteld dat het met deze gedachte in overeenstemming is dat zonder onderzoek een vaste aftrek wordt toegekend en dat daarnaast voor degenen, die voor extra kosten staan omdat zij invalide 11) zijn, de mogelijkheid bestaat van aftrek wegens buitengewone lasten.

3. De regeling

Zoals reeds is opgemerkt, werd tot 1 juli 1967 in de wet het begrip „invaliditeit“ gehanteerd. M.i.v. deze datum is in de Wet inkomstenbelasting aansluiting gezocht bij de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering en is ook de gebruikte terminologie aangepast. De aftrek wordt na deze wijziging niet langer meer verleend ter zake van invaliditeit maar ter zake van het feit dat men voor 45% of meer arbeidsongeschikt is. „Arbeitsongeschiktheid“ is naar de wet 12) „het ten gevolge van ziekte of gebreken buiten staat zijn om 55 percent te verdienen van hetgeen lichamelijk en geestelijk gezonde belastingplichtigen, die overigens in gelijke omstandigheden verkeren, kunnen verdienen“.

Nu reeds zij opgemerkt dat onder de

term „verdienen“ niet valt eventuele uitkeringen ingevolge de Wet op de arbeidsongeschiktheid, daar verdienen betekent 13): „met voor zijn krachten berekende arbeid kunnen verwerven“. Van bijzonder belang is het tijdstip waarop de situatie van arbeidsongeschiktheid aanwezig moet zijn om voor de aftrek in aanmerking te komen. Als „peil“-datum geldt in de inkomstenbelasting het einde van het kalenderjaar (= belastingjaar) of, zo de belastingplicht in de loop van het kalenderjaar eindigt, het einde van de belastingplicht 14).

Voorts is in de inkomstenbelasting vereist dat de „verdienstmogelijkheid van 55%“ (op de „peil“-datum) hetzij in het afgelopen jaar heeft bestaan, hetzij vermoedelijk in het eerstkomende jaar zal bestaan. Bovendien moet men om voor de aftrek in aanmerking te komen de leeftijd van 65 jaar nog niet hebben bereikt 15), waardoor cumulatie met de bejaardenaftrek is uitgesloten.

1) Ingaande 1 januari 1973.

2) Bedoeld wordt „de gehuwde niet duurzaam gescheiden van haar man levende vrouw“.

3) Deze heffing had tot doel de door de oorlog ontwrichte overheidsfinanciën weer gezond te maken.

4) Aldus J. H. Drent, *Weekblad voor fiscaal recht*, 23 april 1964, no. 4700, blz. 369.

5) MvT inzake het ontwerp tot wijziging van de inkomsten-, loon-, en vennootschapsbelasting, zitting 1954-1955-3885, nr. 3, blz. 2 en 3.

6) En bejaarden (t.a.v. de bejaarden/ouderdomsaftrek).

7) Of ouderdom (t.a.v. de bejaarden/ouderdomsaftrek).

8) En ouderdom (ten aanzien van de bejaarden/ouderdomsaftrek).

9) J. H. Drent, t.a.p. blz. 374.

10) MvA bij de Wet inkomstenbelasting 1964, zitting 1961-1962-5380, nr. 19, blz. 82 en 83.

11) En bejaard.

12) Artikel 53 lid 6 Wet op de inkomstenbelasting 1964.

13) Deze formulering werd in het Besluit op de inkomstenbelasting 1941 gebruikt. Naar de bedoeling van de wetgever is deze formulering in de Wet op de inkomstenbelasting belichaamd in het woord „verdienen“ (Memorie van Antwoord, t.a.p. blz. 83).

14) Artikel 53 lid 4 letter b.

15) Artikel 53 lid 4 letter b.

4. De regeling tot 1 januari 1973 met betrekking tot de gehuwde vrouw

Tot 1 januari 1973 werden de bestanddelen van het belastbaar inkomen van een gehuwde vrouw aangemerkt als bestanddelen van het belastbaar inkomen van haar man (16). Dit heeft tot gevolg dat de omstandigheden van de vrouw (waaronder een eventuele arbeidsongeschiktheid) bij haar man in aanmerking genomen moesten worden.

Hierdoor zou men mogen verwachten dat een man, wiens vrouw arbeidsongeschikt is, de arbeidsongeschiktheidsaftrek van zijn vrouw mocht claimen. Zo dacht ook de echtgenoot (17) wiens vrouw in augustus 1967 voor 80-100% arbeidsongeschikt was verklaard in de zin van de WAO en in dat jaar een uitkering krachtens die wet had ontvangen groot f. 3.810,36. Deze uitkering was bij de echtgenoot belast en deze maakte aanspraak op vermindering wegens arbeidsongeschiktheid, welke de inspecteur hem niet verleende. Zowel het Hof als de Hoge Raad stelden de echtgenoot in het ongelijk. Wat waren nu de overwegingen van Hof en Hoge Raad?

a. Arbeidsongeschiktheidsaftrek is een aftrek gebonden aan de persoon

Het Hof gaf de overweging dat de wet slechts een aftrek wil verlenen, in geval de belastingplichtige zelf arbeidsongeschikt is. Dit zowel op grond van de parlementaire geschiedenis, als op grond van artikel 53 lid 2 18). Dat wil zeggen de aftrek zou wel verleend zijn indien hijzelf arbeidsongeschikt zou zijn. De aftrek is persoonsgebonden en kan daarom alleen verkregen worden door degene die zelf aangeslagen wordt (19).

b. Het echtpaar, fiscaal een eenheid

Voorts overwoog het Hof dat ingevolge het bepaalde in artikel 5 lid 1 de gehuwde man niet alleen belastingplichtig is met betrekking tot de bestanddelen van zijn persoonlijke inkomsten, maar ook met betrekking tot de bestanddelen van het inkomen van zijn vrouw. Met andere woorden de persoonlijke aftrek blijft aan de vrouw kleven, maar haar inkomen niet, de bestanddelen hiervan worden bij haar man gezien. „Een juiste handelswijze, gegeven het uitgangspunt: daarbij past het immers de persoonlijke omstandigheden, die buiten het belastbaar inkomen liggen, in aanmerking te nemen uitsluitend van de zijde van de belastingplichtige wiens draagkracht wordt gemeten”, aldus Van Soest (20) bij de behandeling van bovenstaand arrest.

c. De rechtspraak toetst, doch geeft geen waarde-oordeel

Ten aanzien van het gestelde van de echtgenoot dat de wettelijke regeling on-

billijk en verouderd is, overwoog het Hof, dat zij de innerlijke waarde of onbillijkheid der wet niet mag beoordelen.

De wetgever daarentegen mag dit wel. Hoe heeft deze zich opgesteld? Op vragen uit de kamer werd in het mondeling overleg (21) gesteld, „dat de invaliditeitsaftrek is bedoeld voor de gevallen waarin van de invaliditeit niet alleen een vergroting van de uitgaven, doch tevens een druk op het inkomen het gevolg is. Dit doet zich wél voor wanneer de mankostwinner invalide is, doch niet wanneer de vrouw gebrekkig is. In het vrijwel ondenkbare geval dat een gehuwde vrouw invalide en desalniettemin toch kostwinster is, kan worden overwogen of er reden is de hardheidsclausule (22) toe te passen”, aldus de bewindsman.

Vóór 1 januari 1973 was het dus slechts voor enkele gehuwde vrouwen weggelegd om voor de arbeidsongeschiktheidsaftrek in aanmerking te komen.

5. De regeling na 1 januari 1973 met betrekking tot de gehuwde vrouw

De arbeidsongeschiktheidsaftrek is, formeel, met ingang van 1 januari 1973 verwerkt in de zogenaamde belastingvrije som (23). Het begrip „arbeidsongeschiktheid” heeft dezelfde inhoud behouden (24). De belastingvrije som, waarvan dus de arbeidsongeschiktheidsaftrek een bestanddeel is, wordt voor de toepassing van het tarief in mindering gebracht op het belastbaar inkomen en levert aldus de belastbare som op, waarop normaliter het zogenaamde schijventarief wordt toegepast.

Als gevolg van de eveneens met ingang van 1 januari 1973 doorgevoerde wetswijziging, dat de gehuwde vrouw zelfstandig in de belastingheffing wordt aangeslagen voor haar zogenaamde „arbeidsinkomen”, komt voor de belastingheffing van de vrouw tevens een belastingvrije som in aanmerking. Hierdoor kan zij voortaan haar arbeidsongeschiktheidsaftrek claimen als bestanddeel van de belastingvrije som. Onder haar zogenaamde „arbeidsinkomen” wordt verstaan:

- de winst uit een door de vrouw feitelijk gedreven onderneming (25);
- de zuivere inkomsten uit door de vrouw verrichte tegenwoordige arbeid (ook inkomsten uit arbeid genoten wegens tijdelijke arbeidsongeschiktheid, anders dan ingevolge de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering) (26);
- de winst uit een voor rekening van de man gedreven onderneming, voor zover deze winst op grond van de door de vrouw in de onderneming verrichte arbeid aan de vrouw wordt toegekend (27).

Ook bij de huidige — voor de vrouw belangrijk verbeterde — regeling zal er

toch, evenals voorheen, een categorie arbeidsongeschikte vrouwen zijn die de aftrek niet gehonoreerd zien. Dit zijn namelijk zij, die normaliter zuivere arbeidsinkomsten uit dienstbetrekking genoten, doch die in verband met het arbeidsongeschikt worden een WAO-uitkering gaan ontvangen.

Deze uitkering gaat in de regel na een jaar in, na de datum waarop men arbeidsongeschikt is geworden. Deze inkomsten, zo staat uitdrukkelijk in de wet, worden *niet* als bestanddeel van het inkomen van de gehuwde vrouw belast, doch worden toegerekend aan de man. In dit verband zijn er nog een tweetal gevallen te onderkennen waarbij men de aftrekmogelijkheid kan doen gelden.

Allereerst is dit de gehuwde vrouw, die bijvoorbeeld in de loop van 1973 *volledig* arbeidsongeschikt is geworden. Haar WAO-uitkering zal dan in de loop van 1974 aanvangen, omdat, zoals reeds is vermeld, deze uitkering in de regel na een jaar aanvangt. Voldoet deze vrouw aan één van de in de wet gestelde eisen, dat zij op 31 december 1973 verwacht het komende jaar buiten staat te zijn om „iets” te verdienen van hetgeen in overigens gelijke omstandigheden verkerende gezonde belastingplichtigen kunnen verdienen, dan kan zij in ieder geval in 1973 haar aftrek claimen (immers, zij heeft nog geen WAO-uitkering ontvangen). Veelal zal zij ook in 1974 haar aftrek kunnen claimen, gezien het feit dat ze in dat jaar nog een deel arbeidsinkomsten ontvangt, al naar gelang het tijdstip waarop zij in 1973 arbeidsongeschikt is geworden. Voorwaarde is wel dat ze gedurende *geheel* 1974 volledig arbeidsongeschikt is geweest. Of ze in 1974 daadwerkelijk de hoogte van de aftrek (in 1974 f. 1.256) gehonoreerd ziet, zal afhangen van de hoogte van de in dat jaar bij haar te belasten arbeidsinkomsten.

Voorts behoeft de vrouw niet volledig

16) Artikel 5 lid 1 (oud).

17) Hoge Raad, 1 november 1972, no. 16918, BNB 1972-264. Zo ook Hof 's-Gravenhage, 26 maart 1959, BNB 1959/367.

18) Tekst 1971.

19) Dit zijn degenen die voor 1 januari 1973 vielen in de tariefgroepen I, Ia, II en III.

20) C. van Soest, *Weekblad voor fiscaal recht*, 8 februari 1973, no. 5120, blz. 134.

21) Eindverslag punt 49 bij het ontwerp Inkomstenbelasting 1964, zitting 1963-1964-5380, nr. 33, blz. 36.

22) De in de algemene wet inzake rijksbelastingen opgenomen hardheidsclausule (art. 63) biedt in het algemeen de mogelijkheid om ten gunste van de belastingplichtige van de wet af te wijken, ten einde tegemoet te komen aan onbillijkheden van overwegende aard.

23) Artikel 53 lid 4, letter b, Wet op de inkomstenbelasting 1964.

24) Artikel 53 lid 6, Wet op de inkomstenbelasting 1964.

25) Artikel 5 lid 1, letter a, Wet op de inkomstenbelasting 1964.

26) Artikel 5 lid 1, letter b, Wet op de inkomstenbelasting 1964.

27) Artikel 5 lid 1, letter c, Wet op de inkomstenbelasting 1964.

arbeidsongeschikt te zijn, zoals hiervoor, doch kan bijvoorbeeld 45% arbeidsongeschikt zijn. Hierdoor kan zij de resterende „arbeidsgeschiktheid” benutten voor inkomsten uit arbeid. Deze inkomsten worden bij haar belast, waardoor ze haar aftrek kan claimen. Tot slot zij opgemerkt dat in geval van het reeds besproken „kostwinsterschap” een beroep kan blijven worden gedaan op de hardheidsclausule, indien de vrouw geen „eigen” inkomstenbestanddelen bezit om zelfstandig in de belastingheffing te worden betrokken. Dit gezien de parlementaire geschiedenis.

6. Conclusie

Doordat met ingang van 1 januari 1973 een ander fiscaal regiem is gaan gelden ten aanzien van de zogenaamde „arbeidsinkomsten” van de gehuwde vrouw, komt haar inkomen ook in aanmerking voor de aftrek wegens arbeidsongeschiktheid.

Wel blijft bij deze — overigens bevredigende — ontwikkeling in bepaalde gevallen de onbillijkheid bestaan dat op formele gronden de arbeidsongeschiktheidsaftrek niet door de gehuwde vrouw kan worden geclaimd, nl. als zijzelf niet in de belastingheffing wordt betrokken,

doordat haar inkomstenbestanddelen, welke ze geniet op grond van haar arbeidsongeschiktheid aan de man worden toegerekend en dat dientengevolge de arbeidsongeschiktheidsaftrek niet in aanmerking wordt genomen omdat niet hij arbeidsongeschikt is.

Hoewel deze onbillijkheid zich ook vóór 1 januari 1973 deed gelden, ontstaat er na deze datum bovendien een ongelijkheid in behandeling van belastingplichtigen welke in dezelfde — fiscale — rechtspositie verkeren, te weten de volledig arbeidsongeschikte vrouw en de slechts voor 45% of meer arbeidsongeschikte vrouw. De eerstgenoemde kan de mogelijkheid bezitten om niet voor de aftrek in aanmerking te komen terwijl deze mogelijkheid er voor de laatste wel kan bestaan.

Zowel de onbillijkheid, als de ongelijke behandeling van in dezelfde omstandigheden verkerende belastingplichtigen, zo kan de feitelijke conclusie zijn, zou door een wetswijziging weggenomen moeten worden waarbij de hierboven vermelde bestanddelen van het inkomen van de gehuwde vrouw, welke bij haar man belast worden, voortaan bij haarzelf in aanmerking moet worden genomen.

A. J. Rompelman

S. van Popta: Inhalen en voorbijstreven: het hoe en waarom van de Sovjet-economie. Universitaire Pers, Rotterdam, 1971, 777 blz. f. 45.

De in 1971 verschenen dissertatie van de VU-hoogleraar S. van Popta is tot nu toe in de economische vakpers niet goed ontvangen 1). Dat is ten dele begrijpelijk omdat lezing van dit 777 bladzijden tellend werk geen eenvoudige opgave is: het taalgebruik is niet helder en het betoog is doorspekt met grote aantallen citaten en bronvermeldingen. Zijn critici dienen echter te beseffen dat Van Popta in 1963 te onzent de eerste economist was, die er blijk van gaf de Sowjet-volkshuishouding op basis van gedetailleerde gegevens te hebben bestudeerd 2). Uit zijn pioniersarbeid zijn reeds in 1969 en 1970 dissertaties voortgekomen 3), zodat het proefschrift van Van Popta zelf beschouwd moet worden als de afsluiting van een in wetenschappelijk opzicht vruchtbare periode.

In zijn boek beoogt Van Popta een verklaring te geven van de doeleinden

en middelen van het Sowjet-bestuur. Weliswaar spreekt de schrijver niet van „het Sowjet-bestuur”, doch van „de Sovjet-economie”, maar in werkelijkheid behandelt hij niet alleen de productie en de consumptie, doch ook de ideologie, de normen en de waarden, de strategie en de tactiek van een in zijn ogen totalitair bestuurlijk systeem. Naast hoofdstukken over economische stelsels komen hoofdstukken voor met de titel: „Het mercantilisme als prototype van het Sowjet-Russische politiek-economische stelsel”, „Conciëpiëring en realisering van een neo-totalitair stelsel”, en: „Totalitair regime in Rusland: stelsel, doelen, methoden”.

De centrale conclusie, die Van Popta in deze hoofdstukken trekt, is: *het Sowjet-regime is dóór en dóór slecht*. De economie is ondergeschikt gemaakt aan de politiek, de communistische partij is een pseudo-religieuze instantie,

persoonsverheerlijking en onverdraagzaamheid domineren, kerk en gezin kwijnen weg, de verzorging van consumptiegoederen schiet tekort. Het blijft echter onduidelijk op basis van welke maatstaven Van Popta tot een negatieve beoordeling heeft kunnen komen. De vraag of een economisch systeem waardevol of waardeloos is, kan wetenschappelijk slechts worden beantwoord onder expliciete verwijzing naar bepaalde doeleinden, normen of waarden 4). Daarbij kan verwezen worden naar de doeleinden, die de Sowjet-autoriteiten zichzelf stellen, doch ook naar de doeleinden van de Sowjetburgers of naar die van de systeem-analyst zelf, mits die doeleinden zijn geëxpliciteerd en geoperationaliseerd. Van Popta heeft van geen van deze mogelijkheden gebruik gemaakt zodat normen en feiten in zijn boek op een minder duidelijke wijze door elkaar zijn gehaald.

Eén voorbeeld ter illustratie. De schrijver trekt voortdurend van leer tegen het „verpolitieken” van de economie. Aangenomen, dat hij onder „economie” niet de economische wetenschap, doch de volkshuishouding verstaat, rijst de vraag wat hij met „politiek” bedoelt en wat hij daartegen heeft. Omtrent de eeuwwisseling heeft de Nederlandse taal een alternatief woord voor „politiek” gevonden, en wel: *beleid* 5). De tirades van Van Popta tegen een verpolitiekte economie kunnen daarom letterlijk niet anders worden opgevat dan als uitingen van weerzin tegen het onderwerpen van een volkshuishouding aan enige vorm van beleid. We veronderstellen dat de schrijver zelf deze consequentie niet heeft willen trekken 6), maar een mogelijk misverstand hierover wordt gewekt doordat de auteur in gebreke is gebleven zijn eigen beleidsopvattingen toe te lichten.

Ter zake van de feiten beschikt Van Popta over een encyclopedische kennis, waaraan geen onderzoeker van het Sowjetbestuur voorbij kan gaan. Niet tegen de door de schrijver gereleveerde feiten, doch slechts tegen de wijze waarop hij de feiten heeft geordend kunnen bezwaren worden gemaakt. We bezien daartoe achtereenvolgens — in

1) H. C. Bos, recensie in: *De Economist*, nr. 6, 1973, blz. 631-632.

2) S. van Popta, Over wetten en tendensen in een centraal geleide economie, *De Economist*, nr. 1, 1963.

3) W. Keizer, *The Soviet quest for economic rationality and its conflict with the political aims of the communist party leadership in the Soviet economy: 1953-1967*, Amsterdam, 1969; J. W. van der Molen, *Economische hervormingen in de Sowjet-Unie*, Amsterdam, 1970.

4) A. Brecht, *Political theory*, Princeton, 1967, blz. 207-260.

5) G. Kuypers, *Grondbegrippen van politiek*, Utrecht, 1973, blz. 15.

6) S. van Popta, *Inhalen en voorbijstreven*, Rotterdam, 1971, blz. 109.

de woorden van Van Popta — „het waarom, het hoe en het waarheen” van de Sowjet-Russische volkshuishouding.

Het *waarom* vat Van Popta samen als het „inhalen en voorbijstreven van de Verenigde Staten”. Deze conclusie baseert hij slechts op een enkele uitspraak van Lenin, Stalin en Chroesjtsjov. Het kost uiteraard geen moeite uitspraken van dezelfde Sowjet-leiders te vinden, die tot geheel andere conclusies leiden 7). Wiles noemt een tiental investeringscriteria op, die veelvuldig in de Sowjetunie worden toegepast. Slechts één ervan heeft betrekking op het imiteren van de Verenigde Staten 8). Frank en Waelbroeck hebben een zorgvuldige poging ondernomen de economisch-politieke doeleinden van de Sowjetunie te identificeren en met de doeleinden in de Atlantische volkshuishoudingen te vergelijken. Zij concluderen dat een belangrijk deel van de doeleinden van de Sowjet-autoriteiten niet overeenkomt met het in de Verenigde Staten vigerende streven naar economische groei, doch samenhangt met een „socialistische” ideologie die zich uit in een streven naar een maatschappelijk aanvaardbaar patroon van particuliere consumptie en eliminatie van het inkomen uit vermogen 9). Trouwens, de gehele idee van Van Popta, dat de Sowjet-Russische staat uiteindelijk slechts één doel zou nastreven is voor de sociale wetenschapper, bekend met de literatuur inzake complexe organisaties 10), moeilijk te aanvaarden.

Het *hoe* van de Sowjet-volkshuishouding beziet Van Popta terecht vanuit het door Wiles beleden geloof *that there is such a thing as the logic of institutions* 11). Van Popta werkt dit uitgangspunt bekwaam uit door te wijzen op een aantal systeem-immanente verschijnselen die samenhangen met het feit dat er in een complexe volkshuishouding noodzakelijk een zekere defacto-decentralisatie ontstaat, die de managers in de bedrijven een bepaalde speelruimte biedt om hun eigen doeleinden te verwezenlijken. Deze doeleinden bestaan in vergroting van hun inkomen en hun kans op promotie, en de realisatie daarvan is afhankelijk van het voldoen aan een groot aantal normen met betrekking tot de produktie-omvang in fysieke eenheden, de omzet in roebels, de hoogte van de winst, het gebruik van materialen en de grootte van de te betalen loonsom. Van Popta toont overtuigend aan dat het voldoen aan deze normen op grote schaal neveneffecten teweeg brengt, die door de Sowjet-autoriteiten niet beoogd zijn en de verwezenlijking van de economisch-politieke doelstellingen van de Sowjetunie als geheel in de weg staan. Des te onbegrijpelijker is het, dat Van Popta de Sowjet-volkshuishouding blijft karakteriseren als een totalitair stelsel omdat de communistische partij

princiepelijk de leiding voor zich opeist in alle sectoren 12). Het centrale comité van de communistische partij kan veel eisen; de vraag is of die eisen ingewilligd worden. Binnen de partij bestaat immers eveneens defacto-decentralisatie. De lokale partijfunctionarissen, die in de 11 miljoen bedrijven en andere economische instellingen werkzaam zijn, streven evenzeer als de managers individueel succes na. Ook hun succes is afhankelijk van het voldoen aan bepaalde normen en wel exact aan dezelfde normen als die voor managers gelden. Het is jammer dat Van Popta, na zo'n juiste visie op de managers te hebben ontwikkeld, met blindheid wordt geslagen zodra hij de *politieke controle* op die managers gaat analyseren.

Als Van Popta tenslotte het *waarheen* van de Sowjet-economie bespreekt, raakt hij verstrikt in de draad van zijn eigen betoog. Van de convergentietheorie van Tinbergen en diens leerlingen 13) deugt volgens hem niet veel. Er is geen sprake van decentralisatie in de Sowjetunie, maar veeleer van recentralisatie. Het is naar zijn mening niet waarschijnlijk dat er in Rusland een marktconomie zal worden ingevoerd. „Marx profeteerde geen convergentie maar polarisatie” 14) en de VU-hoogleraar sluit zich thans gaarne bij Marx aan. Met Abraham Kuiper zouden wij hem echter willen toeroepen: *van tweeën één*. Of de Sowjet-autoriteiten streven naar het inhalen en voorbijstreven van de Verenigde Staten hetgeen tot gevolg moet hebben dat zij, aangezien zij volgens Van Popta politiek rationeel handelen 15), de werking van het marktmechanisme aanvaarden als een noodzakelijk middel om dat doel te bereiken. Of de Sowjet-autoriteiten pogen het marktmechanisme verder uit te schakelen omdat zij niet streven naar het inhalen en voorbijstreven van de Verenigde Staten, doch naar het bereiken van volkomen andere, daarmee conflicterende, doeleinden. Van Popta wil te veel bewijzen: méér dan zelfs in 777 bladzijden mogelijk is.

J. van den Doel

7) Zie bijv. J. van den Doel, *Konvergentie en evolutie*, Assen, 1971, blz. 71-103.

8) P. J. D. Wiles, *The political economy of communism*, Oxford, 1964, blz. 101-102.

9) Z. Frank en J. Waelbroeck, *Soviet economic policy since 1953: a study of its structure and changes*, *Soviet Studies*, juli 1965, blz. 5-9.

10) Zie bijv. R. M. Cyert en J. G. March, *A behavioral theory of the firm*, Englewood Cliffs, 1963, blz. 26-43.

11) P. J. D. Wiles, *a.w.*, blz. 1.

12) S. van Popta, *a.w.*, blz. 587.

13) J. Tinbergen, H. Linnemann en J. P. Pronk, *Convergence of economic systems in East and West*, NEI, Rotterdam, 1965, reprinted in: M. Bornstein en D. R. Fusfeld (ed.), *The Soviet economy - A book of readings*, Homewood, 1970, blz. 441-457.

14) S. van Popta, *a.w.*, blz. 677.

15) S. van Popta, *a.w.*, blz. 14.

Kurt W. Rotschild en Hans-Jürgen Schmahl: *Beschleunigter Geldwert-schwund; Ursachen und Konsequenzen*. Weltarchiv GmbH, Hamburg, 1973, 166 blz.

Verslag van een congres op 16 juni 1972 van het HWWA, Institut für Wirtschaftsforschung te Hamburg. Bevat o.a. de inleidingen van bovenstaande auteurs: resp. 1. Stagflation in der Bundesrepublik en 2. Politieke und ökonomische Aspekte der permanenten Geldentwertung..

CBS: Transporttelling, deel I binnen-vaartbedrijven 1969. Staatsuitgeverij, Den Haag, 1974, 60 blz., f. 10.

Deze publikatie is de eerste van een serie die door het CBS onder de naam „Transporttelling” zal worden gepubliceerd. Dit onderzoek is in 1969 met financiële steun van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat aangevangen en beoogt een beeld te geven van de structuur van alle vervoerstakingen, waarbij met name de exploitatiegegevens centraal staan. Het onderzoek werd uitgevoerd door de Hoofdafdeling Verkeersstatistiek van het CBS; de analyses zijn verricht door de heer W. Cremers.

esb *Mededelingen*

Voordracht Prof. Brems

Op vrijdag 10 mei a.s., 14.30 uur zal Prof. Dr. Hans Brems (University of Illinois, Urbana, USA) op uitnodiging van het Instituut voor Economisch Onderzoek van de Erasmus Universiteit Rotterdam een voordracht houden over „The macroeconomics of a wage earners' investment fund”. Plaats: Erasmus Universiteit Rotterdam, Burg. Oudlaan 50.

Belangstellenden kunnen bij mevrouw Yolanda van Baardwijk, de secretaresse van het Instituut voor Economisch Onderzoek, de „paper” van Prof. Brems aanvragen, tel.: (010) 14 55 11, tst. 3551.

Wet op de stadsvernieuwing

Op vrijdag 3 mei a.s. vanaf 10.00 uur, organiseert het Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting een studiedag over „Naar een nieuwe Wet op de stadsvernieuwing” in de Jaarbeurs-Congreszaal te Utrecht. Inleiders zijn:

Mr. B. L. A. van Zwieten, J. L. N. Schaefer, Mr. J. H. Engel, W. H. A. Nuy, Mr. C. M. van den Hoff en Drs. E. Nypels.

Kosten: f 20; student-leden: f 10. Opgave vóór 29 april a.s. en inlichtingen: Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting, Van Speykstraat 25, Den Haag.